

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Bc. Aneta Marková

Proměny pěstounské péče na našem území do konce roku 1989

Changes in foster care in our country until 1989

Poděkování

Děkuji mé vedoucí práce PhDr. Pavle Kodymové Ph.D. za ochotný a laskavý přístup při konzultacích. Taktéž za strávený čas a věcné připomínky, které se staly nezbytné k dokončené práci.

Prohlášení

Prohlašuji, že práci jsem vypracovala samostatně za pomoci uvedené publikace v rámci samostudia dané problematiky.

V Praze, dne 20.8. 2021

Bc. Aneta Marková

Abstrakt

V diplomové práci je zachycena geneze pěstounské péče na našem území od počátků po rok 1989. Akcent je kladen na důležité historické milníky, které ovlivnily vývoj pěstounské péče. Cílem práce je na základě komparace analyzovaných historických dokumentů se zjištěními obsaženými v sekundárních pramenech zaměřených na postupy tehdejších subjektů pěstounské péče zjistit, jakým způsobem byla v uvedeném období tato péče poskytována, a tím rozšířit současný stav zkoumání.

Klíčová slova:

Historie, sirotčinec, nalezinec, pěstounská péče, domovský zákon, rodinné právo

Abstract

The diploma thesis captures the genesis of foster care in our territory from the beginning to 1989. Emphasis is placed on important historical milestones that have influenced the development of foster care. The aim of the work is based on the comparison of analyzed historical documents with the findings contained in secondary sources focused on the procedures of the foster care subjects of the time to find out how this care was provided in that period, and thus expand the current state of research.

Keywords:

History, orphanage, foundling, foster care, home law, family law

Obsah

Abstrakt	4
Úvod	7
1. Vymezení základních pojmů	9
1.1 Adopce	9
1.2 Dítě	10
1.3 Domovské právo	10
1.4 Kojná	11
1.5 Rodina	11
1.6 Náhradní výchovná péče	12
1.7 Náhradní rodinná péče	12
1.8 Pěstounská péče (dříve institut schovanství)	13
1.9 Princip blaha dítěte	14
1.10 Nalezinec	14
1.11 Ústavní výchova	16
2. Počátky pěstounské péče	17
2.1 Postavení dítěte v proměnách času	17
2.2 Institut kojných	22
2.3 Institut nalezinců	24
3. Období Rakouska-Uherska	26
3.1 Změny v oblasti péče o dítě cizí osobou	27
3.2 Zákonodárství zaměřené na ochranu dítěte	28
3.2.1 Zákonodárství v oblasti pěstounské péče	29
3.3 Instituce poskytující náhradní výchovu dětí	29
3.4 Osudy nalezenců	32
3.5 Péče o osiřelé a opuštěné děti	33
4. Období první republiky	36

4.1	Formy pěstounské péče	38
4.2	Právní a institucionální zabezpečení péče o děti	39
4.2.1	Právní úpravy týkající se náhradní výchovné péče	41
5.	Období socialistického Československa	45
5.1	Reorganizace systému náhradní výchovné péče.....	46
5.2	Právní úprava a zřizovatelé náhradní výchovné péče.....	46
5.3	Kolektivní výchova.....	47
5.4	Poručenství a opatrovnictví	48
5.5	Znovuzavedení pěstounské péče	49
	Závěr.....	52
	Literatura	55
	Seznam použitých zkratek.....	59
	Přílohy	60

Úvod

V diplomové práci jsem se zaměřila na vhled do historického vývoje pěstounské péče od počátku až po sametovou revoluci na našem území. Cílem předkládané práce je zachytit proměny pěstounské péče v kontextu společenských změn v jednotlivých obdobích, které vyvolaly rozvoj či zapříčinily stagnaci. Proměny umožňují blíže se seznámit s důležitými souvislostmi rozvoje této oblasti. Práce je proto strukturovaná dle časové trajektorie osy, ve kterých ke změnám docházelo. V první kapitole jsou vymezeny základní pojmy, které jsou stěžejní pro pochopení celého výkladu vývoje. Následující druhá kapitola se věnuje nezletilým jedincům, kteří se nacházeli v péči cizí osoby ať už v podobě institutu kojných či nalezinců, které jsou považovány za předchůdce samotné pěstounské péče. Do úvodu této kapitoly je začleněn přístup společnosti k dětskému věku a péči o děti bez rodičů, jelikož úzce souvisí s tím, jak daná vládnoucí moc zabezpečovala právní normy k ochraně nezletilých jedinců.

Úvod jednotlivých kapitol krátce vymezuje sociální politiku a charakteristiku společnosti. Kapitola tři se věnuje 19. století, které s sebou přineslo sociální transformace a důležité změny v přístupu k péči o opuštěné děti. Největší změny však zaznamenala pěstounská péče ve 20. století, která je popsána v kapitolách čtyři a pět. V té době byla péče o opuštění děti již nastavena, v období první republiky byla pak pozastavena a s nástupem období socialistického Československého státu se pěstounská péče v rámci upřednostňování ústavní péče kompletně vymazala z právního řádu. Významným aspektem provázání celé práce je zmíněné zákonodárství, které systematicky uceluje celý průběh vývoje. Text vystihuje stinné i kladné stránky v oblasti náhradní výchovy dětí, které nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině.

Klíčové zdroje použité v práci byly zejména právního rázu, jednalo se o důležité zákony, zákony a vládní nařízení. Pro doplnění významu daných událostí byly zvoleny publikace z oblasti psychologie od Zdeňka Matějčka, který popisuje rozvoj pěstounské péče v publikaci Náhradní rodinná péče nebo od Bubleové a dalších. Dále hojně čerpám od historičky Lenderové, která se zabývá danou oblastí zejména z hlediska vývoje dětství a přístupu k dětskému věku.

Realizovaná komparace primárních a sekundárních pramenů přispěje k objasnění důležitých skutečností, které se v určitém období v oblasti pěstounské péče odehrávaly. Historie obecně, pokud ji známe, nám pomáhá neopakovat staré chyby. Historie sociální péče pak nabízí

možnost zhodnotit starší postoje k jednotlivcům, kteří byli ekonomicky a sociálně znevýhodnění, inspirovat se jimi, nebo se vyhnout jejich opakování. Z tohoto důvodu může být provedená historická sonda přínosnou pro odbornou veřejnost, i pro zájemce o lepší orientaci v dané problematice.

1. Vymezení základních pojmů

Kapitola se zabývá vymezením pojmů, které jsou v diplomové práci hojně používány. Jejich interpretace je důležitým aspektem k pochopení významu daných slov v textu a přispívá k lepšímu uchopení souvislostí.

1.1 Adopce

Slovo adopce pochází z latinského slova adoptio = přijetí za vlastního. Znamená formální či neformální akt, kterým dospělá osoba, manželé nebo skupina lidí přijímá za vlastní nespřízněnou osobu a poskytuje jí tím status a práva pokrevního potomka, člena skupiny, rodu. Jedná se o jednu z forem náhradní rodinné péče vedle pěstounské péče a opatrovnictví. Dospělí, kteří adoptují dítě, za něj přebírají stejná práva a povinnosti jako biologičtí rodiče, obsažené v zákoně o rodině. Způsobilost k adopci je státem kontrolovaná činnost. Existují dva způsoby – buď se mění pouze příjmení dítěte na jméno osvojitelů, anebo se náhradní rodiče zapisují do matriční listiny místo biologických rodičů a jedná se o tzv. nezrušitelné osvojení. Sociálním smyslem je začlenění osob, které ztratili svou primární skupinu (obvykle rodinu), do náhradní skupiny lidí obdobného typu, umožňující průběh socializace člověka. Pokud je jedinec vyššího věku je zde větší riziko maladaptace na straně osvojeného i náhradní rodiny. Dnešní velký zájem o adopci ve vyspělých zemích je z důvodu zvyšujícího se počtu neplodnosti, vyšší sňatečnosti a růstu hodnoty dítěte v emocionálním životě lidí. (Jandourek, 2007)

Pazlarová (2013) uvádí, že podmínkou pro osvojení (adopci) je, že dítě musí být právně volné. V praxi to znamená, že není známa identita rodičů či se dobrovolně vzdali rodičovských práv nebo jsou zbaveni rodičovské odpovědnosti na základě soudního příkazu. Rodiče mohou dát souhlas k osvojení šest týdnů po narození dítěte. Soud následně rozhoduje o svěřeni jedince do trvalé péče adoptivních rodičů. V praxi se nejčastěji osvojují děti v nízkém věku, zejména kojenci a batolata. Osvojení má obvykle anonymní charakter, tudíž rodiče neznají totožnost osvojitelů. Adopci zprostředkovávají orgány sociálně-právní ochrany dětí. Anonymita osvojení má u nás dlouholetou historii, je živena obavou o narušení vazeb a výchovného působení náhradních rodičů.

Z hlediska historie byl institut osvojení znám již ve starověkém Řecku a Římě. Dle naší sociokulturní oblasti ho v odlišných podobách lze vidět v průběhu celé historie. Adopce řešila bezdětnost či majetkoprávní situace širších rodin. Osvojovali se i dospělé osoby. Teprve 20.

století přineslo změnu pohledu na dítě a jeho práva. Osvojení bylo bráno především z pohledu dítěte jako neměnné řešení jeho nepříznivé sociální situace, zapříčiněnou ztrátou rodičů. Adopce je vždy prováděna v nejlepším zájmu dítěte. Moderní právní osnovy osvojení se začaly formovat na konci 19. století a v první polovině 20. století. (Pazlarová, 2013)

1.2 Dítě

Dle úmluvy o právech dítěte je za dítě považován každý jedinec mladší 18 let. Definice dítěte je podstatná hlavně z právního hlediska, kdy mu náleží větší zákonná ochrana než dospělému jedinci. Každé dítě má právo vyrůstat v rodině, veškerá jednání by měla směřovat k jeho nejlepšímu blahu a činit rozhodnutí v rámci jeho prosperity. Důležité je uvědomovat si, co je pro dítě nejlepší a v takovém duchu s tím nakládat. Respektovat jeho zájmy a naplňovat jeho potřeby v rámci znalosti vývojové psychologie, zákonitostí dítěte, rozvojových zvláštěností, základních duševních, tělesných, emocionálních a sociálních nutností (Vančíková, 2009).

1.3 Domovské právo

Domovské právo se poprvé objevuje u nás v roce 1849 v záležitosti zřízení obecného práva, které stanovovalo vztah mezi osobou a obcí. Děti narozené v manželství čerpaly domovské právo dle otce a děti narozené mimo sňatek nabývaly příslušnosti matky, manželky dle občanství manžela. Dále se právo pojilo se schválením do svazku domovského. Domovské právo lze také vydržet, pokud se jedinec v obci po dosažení svéprávnosti zdržoval ze své vlastní vůle nepřetržitě deset let.

Domovské právo bylo taktéž upraveno zákonem č. 18/1862 ř. z., který vymezuje výčet pravidel, podle nichž se domovské záležitosti spravovaly (Ottův naučný slovník). Dále zákonem č. 105/1863 ř. z., který domovské právo dále upravoval a platil až do roku 1949. Jeho podstata spočívala v ochraně jedince. Občan se na základě těchto opatření mohl bezpečně zdržovat ve své domovské obci. Jednalo se o povinnost obce zabezpečit jedince před různými sociálními událostmi, jako je ochrana při zchudnutí, při vzniku zdravotní události či složité situaci. Přijetí občané nesměli být za žádné situace vyhoštěni či vypovězeni ze své obce. Domovské právo se vztahovalo i na jedince, kteří pobývali mimo svou obec do doby, než získali domovské právo, například sňatkem, v obci jiné. Za udělení domovského práva obec směla vybírat poplatky do obecní pokladny, avšak na dobrovolné bázi.

Lidé, kteří nepatřili do domovské obce a nevztahovala se na ně domovská práva, zákon považoval za bezdomovce. Jedinci byli obcím přiřazováni, jelikož museli náležet určité obci po dobu zjišťování jejich původního domovského práva. Za bezdomovce byli považováni tedy jedinci, u kterých nelze zjistit příslušnost v daném čase, nikoliv jak je vnímá dnešní společnost. (Sobotková, 2014)

1.4 Kojná

Ottův naučný slovník považuje za kojnou ženu ve věku 20-30 let, která porodila své druhé či třetí dítě v rozmezí čtyř až šesti týdnů a je schopná za úplatu vyživovat mateřským mlékem nevlastního kojence. Jednalo se o děti, o nichž se matka nechtěla či z objektivních důvodů nemohla starat sama. V obvyklé praxi se jednalo taktéž o vychovatelku a chůvu jedince, poskytující komplexní péči mimo rodinu, zejména na venkovském prostředí. Kojné využívaly jednak bohaté rodiny, v nichž nepřislušelo ženám pečovat o své potomky samostatně a jednak sloužily v institutu nalezinců (Ottův naučný slovník, 1909).

1.5 Rodina

Rodina je v podání Všeobecné encyklopedie Diderot (1997) charakterizována jako původní a nejdůležitější sociální skupina a instituce, která je hlavním dílem sociální struktury a základní ekonomickou jednotkou. Zakládá se manželstvím nebo pokrevní spjatostí (rodičovství, sourozenectví apod.). V širším pojetí se jedná o dočasné či trvalé polygamní soužití (jednoho či více mužů s jednou či více ženami). V užším pojetí se jedná o trvalé spojení jednoho muže a jedné ženy (monogamie). Členové rodiny jsou spojeni společným soužitím a vzájemnou morální odpovědností a pomocí.

Matoušek (2003) charakterizuje rodinu dnešního typu jako jedince s nízkou sňatečností a porodností v pozdějším věku žen. Zvyšuje se počet rozvodů. Vzdělání má vyšší tendence nižšího počtu dětí v rodině či dokonce bezdětné rodiny, zároveň děti žijí poměrně déle u svých rodičů, obvykle z důvodu studia. Výchova dětí je u nás velmi poznamenána tlakem na kvalitní vzdělání, který po roce 1989 zesílil. V rodinách je často uplatňována hmotná stimulace ve formě pochvaly, dárku či peněz a tělesné tresty praktikované obvykle vynadáním či výpraskem. Matky trestají více, ale přísné tresty ukládají spíše otcové. Výchova dětí u nás je stále zatím autoritářská.

Matoušek (2003) popisuje, že založení rodiny od nepaměti slouží hlavně k vytvoření uspokojivého prostředí pro výchovu a péči o potomky. Jedná se o základní jednotku lidského společenství a nese významné místo z hlediska udržení lidské existence. Rodina spojuje generace a vytváří pouta a solidaritu. Rodina je počátečním a závazným modelem společnosti, se kterým se dítě setkává. Determinuje jeho vývoj a formuje vztahy k odlišným skupinám. Dítě v procesu prvotní socializace probíhající v rámci rodinného kruhu, přebírá hodnoty a normy akceptované svou rodinou. Setkává se s konflikty, ale i určitým typem podpory. V rámci toho předávají dítěti osobitě zabarvené sociální dovednosti podstatné pro život ve společnosti. Každá rodina se vyznačuje osobností vůní a mírou respektu k fungování společenských pravidel. Jedná se o unikátní a nenahraditelnou instituci s vysokou mírou rodičovské angažovanosti podstatnou pro výchovu dětí. Dítě v rodině získává mnoho dovedností a učí se sexuální roli. V předškolním věku je podstatná přítomnost kvalitního a přijímaného rodičovského vzoru, která zajišťuje úspěšnost učení. Neměnná přítomnost vysoce citově pečujících rodičů je nezbytným předpokladem pro zdravý psychický a fyzický vývoj dítěte, stejně jako vytvoření bezpečného a stabilního prostředí. Jádrem rodiny je obvykle muž, žena a nezletilé děti. Důležitý je vztah matky s dětmi založený a posílený tím, že ve všech společenstvích zastávají ženy hlavní podíl péče o děti. Rodina se dále vyznačuje společným hospodářstvím, ekonomickou solidaritou a společným bydlením (Matoušek, 2003).

1.6 Náhradní výchovná péče

V České republice se tímto termínem rozumí všechny formy náhradní rodiny u jedinců bez vlastního funkčního, rodinného zázemí. Jedná se o kojenecké ústavy, diagnostické ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy, pečovatelské rodiny (mezi které se řadí i rodiny v instituci SOS vesniček), ústavní služby, osvojitelské rodiny, svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodičům (prarodiče, jiným příbuzným – příbuzenská pěstounská péče) a poručenství. Náhradní rodinnou výchovu lze rozdělit na dvě kategorie – ústavní a rodinnou. (Matoušek, 2016)

1.7 Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče byla dříve zakotvena v zákoně č. 94/1963 sb., o rodině, později byla upravena v zákoně č. 89/2012 sb., občanský zákoník a č. 359/1999 sb., o sociálně-právní

ochraně dětí. Institut náhradní rodinné péče poskytuje dětem, které rodiče ztratily či nemohou vyrůstat ve vlastní rodině, možnost vyrůstat v přirozeném prostředí. Mezi její formy se řadí osvojení, svěření do péče jiné osoby, pěstounská péče, poručenství. (Ottův naučný slovník, 1907)

1.8 Pěstounská péče (dříve institut schovanství)

Bubleová (2010) uvádí, že pěstounská péče je spravována zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (ustanovení o zprostředkování pěstounské péče, o zařízení pro výkon pěstounské péče) a v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, kde jsou upraveny pěstounské dávky a v právních předpisech o sociálním zabezpečení, kde se nachází nemocenské a důchodové pojištění. Pěstounská péče je jednou z podob náhradní rodinné péče, garantovaná a kontrolovaná státem. Zabezpečuje dostačující hmotné zajištění dítěte a přiměřenou odměnu lidem stávajícími se pěstouny. Dítě může být svěřeno do péče nejen fyzické osobě, ale i manželskému páru. Rozhodujícím právním aspektem je předpoklad nejlepšího zájmu dítěte. Pěstouni se zaručují o řádnou výchovu dítěte a mohou ho zastupovat pouze v běžných záležitostech. V případech, jakými jsou například vyřizování cestovního pasu, žádají o svolení zákonného zástupce dítěte. Pěstounská péče je stanovena na základě soudního rozhodnutí a nevzniká tím klasický příbuzenský vztah. Neformálně však relace typu rodič-dítě obvykle vyvstávají, přestože je ve většině případů kladeno úsilí návratu dítěte do biologické rodiny, za předpokladu, že tomu soud nestanovil jinak. Soud udává pěstounům povinnost podávat pravidelné zprávy o výkonu pěstounské péče a v případě nedodržování právních norem pěstounské péče může rozhodnout o jejím zrušení. Dítěti je ponecháno původní příjmení a v případě delší pěstounské péče, lze na matrice požádat o přejmenování. Při rozhodování se přihlíží k věkové zralosti dítěte, dostatečně kompetentnímu jedinci je ponechán prostor pro vyjádření vlastního názoru k dané situaci. Pěstounská péče končí dosažením zletilosti jedince, tj. v 18 letech.

V praxi se lze setkat se dvěma způsoby pěstounské péče. Jedním z nich je individuální pěstounská péče, která probíhá v rodinném prostředí, ve kterém se obvykle nacházejí již vlastní děti pěstounů. Druhým typem je skupinová pěstounská péče, která je uskutečňována v zařízeních kompetentních pro výkon pěstounské péče. Jedná o velké pěstounské rodiny, v některých případech i s vlastními dětmi a dalšími 4-6 dětmi přijatými (mnohdy i více). Názorným příkladem jsou SOS dětské vesničky, ve kterých je pěstounskou péčí pověřená matka-

pěstounka. Ta mívá obvykle na pomoc další osobu, která se oslovuje „teta“ a pomáhá matce-pěstounce s chodem domácnosti a výchovou dětí. Rodinu v jednom samostatném domečku tvoří Matka-pěstounka obvykle až se 6 dětmi. Skupina 10-12 domečků, kde žijí v takovémto uskupení, formuje Vesničku. (Budleová, 2010)

1.9 Princip blaha dítěte

Hrušáková (2006) uvádí, že princip blaha dítěte se na první pohled projevuje pouze v úpravě vztahů mezi rodiči a dětmi ať již v péči vlastních, či náhradních rodičů. Jedná se však o velmi obecnou platnost promítající se do různých sfér rodinně-právních vztahů. Ideu blaha dítěte uvádí již Deklarace práv dítěte vyhotovená v roce 1959 a Úmluva o právech dítěte z roku 1989. V mezinárodních dokumentech je blaho dítěte pojímáno jako postup zákonodárců při uzákonění. Nejobecněji lze konstatovat, že tento pojem skýtá povinnost vytvářet dítěti přátelské prostředí, ve kterém se nachází. V opozitu k tomu se zájem dítěte nachází ve sféře aplikačního rázu při vyhotovení konkrétních právních záležitostí směřujících k dětem. Právní normy chrání zájem dítěte v různém pojetí i v případech, pokud není jeho zájem vyloženě udáván zákonem. Dosah ochrany dítěte v jeho prospěch náleží rozhodovacímu soudnímu orgánu, který vždy rozhoduje v zájmu dítěte. Příkladem lze uvést rozhodnutí svěření dítěte do péče jiné osoby či ústavní výchovy, pokud se jedná o nejlepší zájem dítěte a s tím související jeho ochrana a zajištění řádné výchovy. Vedle obecně formulovaného zájmu dítěte je také uvedena konkrétní podoba dílčího zájmu v podobě zájmu na výchově či zdraví dítěte. Soud vázaný užšími podmínkami vždy jedná v rámci konkrétního dílčího zájmu, který je potřeba dítěti zajistit (Hrušáková, 2006).

1.10 Nalezinec

Ottův naučný slovník obsahuje nejrozšířenější popis institutu nalezinců. Jedná se o místo označované slovem ústav, ve kterém opuštění jedinci nacházejí útulek. Nejstarší útulek byl založen v roce 335 v Konstantinopoli. Avšak obvykle bývá za první útulek svého druhu považován útulek zřízený v roce 787 v Miláně. Následně se přidávala i další evropská území, zejména Itálie a Francie. Ústavy se rozlišovaly způsobem přijímání dětí od odkládání dětí u dveří přes neobvyklé nádoby v kostelech až po zvláštní podobu otáčedla, tzv. torna, kterým disponovaly zejména gotické kostely a jež lze považovat za předchůdce dnešních baby boxů.

První otočná torna byla zřízena ve 13. století papežem Inocenc II. Umožňovala matkám, kterým se například narodilo nemanželské dítě, jedince anonymně odložit. Jednalo se o ochranu dětí i svědomí matek, které nemusely pod strachem ze společenského zahanbení své dítě usmrtit a spáchat vlivem křesťanského náboženství smrtelný hřích. V druhé polovině 19. století kostely s tornou postupně zanikaly z důvodu narůstání sporů mezi zastánci otáčidel a jedinců, kteří požadovali základní informace o opuštěných dětech. Druhým významným atributem, který vedl k zániku těchto kostelů, byla vysoká mortalita dětí v těchto zařízeních. Ženy často odkládaly do torny děti již mrtvé či umírající. Typ tohoto římského ústavu byl považován za vzor v mnoha dalších nalezinců po celé Evropě, přičemž poslední nacházející se v Madridu byl zrušen až v roce 1913.

Péče o nalezené děti se pod vlivem francouzské revoluce (1789) rozvíjela zejména v románských zemích se značným postavením Francie. Myšlenkové vlivy podnítily vznik moderního občanského zákoníku přijatého v roce 1804, který způsobil změnu přístupu k péči o děti. Pěstounská péče a adopce byla dle právních předpisů nově financována ze státního rozpočtu. Začala se preferovat výchova v rodinném prostředí před ústavní, kde se dítě nacházelo pouze nezbytnou dobu. Proměňoval se také přístup k nemanželským dětem, které se staly státním majetkem až do jejich zletilosti. Takové dítě žilo v ústavní péči hrazené státem. Důležitou osobou v tomto francouzském období byl švýcarský pedagog a reformátor Jonnah Heinrich Pestalozzi, který preferoval inovaci v přístupu k péči o opuštěné děti. Jeho kritika zaměřující se na odkládání osamocených dětí a umístování do ústavní výchovy přinesla zásadní vliv na změnu. Upřednostňoval výchovu v rodinném kruhu před ústavní jako podstatnou podmínku zdárného vývoje jedince. Románské země se staly inspirací pro státy, kde vznikaly nalezince později. Dítě strávilo v ústavu předem daný čas, než bylo předáno na výchovu pěstounkám. Následně bylo v rozmezí věku 6-12 let navraceno nalezinci, odkud bylo převzato.

Značný vliv na rozvoj nalezinců v monarchii měly reformy Josefa II., na jehož impuls založili v roce 1784 ústav ve Vídni, kde byly spolu s dětmi osiřelými i děti nemanželské společně s matkami, které směly pobývat v nalezinci v roli kojných. U nás se první nalezinec objevil v 16. století pod názvem Vlašský špitál. Dalšímu vývoji a osudu nalezinců se věnují následující kapitoly. (Ottův naučný slovník, 1907)

1.11 Ústavní výchova

Zajištění ústavní výchovy je jednou z forem ochranné výchovy, která spadá do kompetencí sociálně-právní ochrany dětí. Její počátky lze spatřovat s rozvojem nalezinců a sirotčinců. Jedná se o druhý nejvíce závažný zásah do rodinných konstelací. Úmluva o právech dítěte zajišťuje, aby nezletilé dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jeho vůli, pokud příslušný orgán na základně soudního rozhodnutí v souvislosti s platným právem neurčí jinak. Rozhodnutí o přijetí dítěte do ústavní výchovy pramení vždy ze zájmů dítěte například v bezprostředním ohrožení, zanedbávání, zneužívání apod. Ústavní výchova není jednou z forem náhradní rodinné péče a zajišťuje se v případě, že se nepodaří nezletilému jedinci zabezpečit jinou adekvátní formu péče v přirozeném rodinném prostředí. Z psychologického pohledu je ústavní výchova vhodná pouze jako přechodné řešení po odebrání dítěte z rodiny za předpokladu umístění dítěte do pěstounské rodiny či k osvojení. Soud dále rozhoduje o svěření do péče zařízení pro děti, vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP), taktéž se nejedná o institut náhradní rodinné výchovy, přestože se v ústavě hovoří o rodinné péči. Soudní rozhodnutí se netýká svěření do péče jiné fyzické osoby, nýbrž svěření do péče zařízení či ústavu. Do tohoto typu zařízení jsou svěřeny děti, které se ocitnou bez jakékoliv péče či jsou ohroženy na životě a hrozí jim nepříznivý budoucí vývoj, děti tělesně či duševně týrané a zneužívané nebo nezletilí jedinci, kteří se ocitli v situaci ohrožující jejich základní práva. Dítěti je poskytnuta pomoc při zajištění primárních životních potřeb, týkající se zejména místa na bydlení, lékařské a psychologické péče.

Nářízení ústavní péče ukládá pouze soud i bez předešlého návrhu jiného orgánu činného zabývající se ochranou dětí. Návrh na vzetí dítěte do ústavní péče mohou podávat i rodiče či osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče. Soud dle konkrétního případu rozhoduje jednak o diagnostickém ústavu, jednak o ZDVOPu v závislosti na situaci v daném regionu, zda takové zařízení v místě existuje a je schopno zajistit jedinci kvalitní péči. Ústavní či ochrannou výchovu následně zajišťuje dětský domov, dětský domov se školou či výchovný ústav. Školským zařízením týkající se preventivně výchovné péče je středisko výchovné péče. (Hrušáková, 2006)

2. Počátky pěstounské péče

Lenderová (2006) uvádí, že první zmínky o odložených dětech jsou známy již z antické mytologie, která se stala tématem pohádek i sociálních románů. Nejznámější pověst založená na odhození a odchování dětí jiným stvořením či bytostí se tradovala o Romulusovi a Remusovi. Jednalo se o dvojčata vhozené do řeky Tiber, odkud byly zachráněny vlčicí, která se dětí ujala. Chlapce posléze našel pastýř, který je vychoval společně s manželkou až do jinošských let (Plútarchos, 2006). Již méně známou, ale také tradovanou povídkou byla pověst o koze Amalthee, která také odchovala syna mocného boha Kronose a bohyně Rhei. Pověst uvádí, že nový vládce světa Kronos měl ve své předpovědi bídný osud. V souvislosti s obavami o svou moc, všechny své děti polykal. Rhea se rozhodla zachránit alespoň nejmladšího syna Zeuse, kterého pustila po řece Nedě. Malého Dia posléze našly nymfy, které se jej ujaly. Největší péči mu věnovala nymfa jménem Amalthea, která se dokázala proměnit v kozu a malého Dia nakojit čerstvým mlékem (Amalthea, 2020).

Pazlarová (2013) popisuje, že předchůdci pěstounské péče jsou spatřováni v institutu kojných a chův, které částečně a na určitou dobu přebírají péči rodičů, zejména o malé jedince. Počátky lze spatřovat již v nejstarších antických dobách. Tato forma péče se týkala zejména dvou skupin obyvatelstva (vyšších společenských vrstev a chudých dětí odložených do nalezců).

2.1 Postavení dítěte v proměnách času

Pochopení postavení dítěte ve společnosti je důležitým předpokladem pro lepší porozumění celkového vývoje pěstounské péče. Problematikou opuštěných a osiřelých dětí se každá společnost vyrovnávala jiným způsobem v závislosti na tom, jakou váhu přikládala dětskému období. Dle mého názoru je podstatné nejdříve vysvětlení pojetí dítěte v proměnách času, které pomůže lépe uchopit celý koncept vývoje pěstounství od počátku až do sametové revoluce. V kapitole se časově odlišuji od postupného sledu vývoje, ale v následujícím dění se budu na tuto kapitolu odkazovat v rámci lepšího pochopení událostí.

Červinková-Riegrová (1887) ve svém díle vysvětluje přístupy jednotlivých národností, kde dlouhá staletí platila neomezená práva rodičů a společnosti nad životem dítěte. Mladý jedinec byl majetkem otce, který si s ním mohl nakládat dle vlastní libosti. Mohl jej prodat, zmrzačit či usmrtit. Jedinou výjimku tvořil starověký Egypt, kde usmrcení novorozence znamenalo odsouzení ke třídnímu trestu, při kterém otec držel v objetí mrtvé miminko pod dozorem

strážných. Egypťské děti nesměly být usmrceny bez souhlasu rady starších. Výrazně se lišil i přístup židovského vyznání, který postupem času omezoval otcovskou moc nad dítětem. Kladli důraz na úctu k rodinám s větším počtem potomků, jednalo se o snahu zamezit legálnímu či nelegálnímu usmrcování dětí v rodinném kruhu.

V antice měl stát neomezené právo nad jednotlivcem a rozhodoval ve prospěch celého státu. Byla ctěna občanova práva nabytá zásluhami o vlast. Dítě však nemělo žádnou cenu a práva, sloužilo pouze jako investice do budoucí prosperity obce. Obec obvykle rozhodovala o jeho životě. Pokud se jedinec stal přítěží, mohla jej obec odsoudit k smrti. Jejím úkolem bylo vychovávat statné občany. Na podobném principu později fungovaly řecké ústavy a zřízení pro osiřelé děti. Ve spartě byli novorozenci podrobeni úřední prohlídce. Děti vykazující defekt byly pohozeny v Táygetsém pohoří, naopak děti silné a zdatné byly vráceny rodičům, kteří je vychovávali do sedmého roku. Poté o ně pečoval stát z vlastního rozpočtu. Děti pocházející z chudých rodin byly svěřeny do péče státu již od narození, stejně jako děti osiřelé. V Athénách se sirotkům určil poručník, který je na náklady státu vychovával. Zcela jiný osud měly děti opuštěné a chudé. Řekové neměli uloženo právo starat se o své děti. Děti byly často odkládány na veřejných místech. Kdo se dítěte ujal, mohl z něj učinit svého otroka. Ve starém Římě byli silně patriarchální rodiny, kde otec zcela rozhodoval o péči dítěte. Zde také nebyla povinnost rodičů vychovávat své dítě a odhození dítěte bylo zcela běžné. Romulus udělil právo zbavit se nadbytečných a nezdařených dětí, které se házely do řeky. S rozvojem společnosti a růstem vzdělanosti se zlepšovala péče o opuštěné děti. Příkladem byl Císař Nerva, který založil ústavy financované ze státního rozpočtu a Octavius Augustus opuštěným jedincům zajistil možnost získání obživy v podobě obilí. Důležitým mezníkem v dané péči byl rozvoj křesťanství s atributem milosrdenství a lásky k bližním lidem (Červinková-Riegrová, 1887).

Matoušek (2003) doplňuje, že postavení a práva dítěte ve starém Řecku a Římě nebyla žádným způsobem ošetřena. Naopak se lidé řídili pověrami a svatba a porod byly doprovázeny rituály, které zapuzovaly nepříznivé síly. Společenství mělo přesvědčení, že na každé první věci a bytosti lpí kletba zrušitelná obětí. Z tohoto důvodu se obětovala první díla a někdy i prvorození. Po narození dítěte jej otec prohlédl a za předpokladu viditelné vady jej mohl zavrhnout. Dítě bylo pátý den po porodu přijímáno do rodu a desátý den dostalo vlastní jméno. Děti se nerodily z lásky, ale z povinnosti. Řecká společnost nutila muže do sňatku v některých státech pod hrozbou trestu či společenského opovržení. Svatby nelze považovat za akt lásky, muži zakládali rodiny pouze kvůli pokračování rodu. Muž doma pobýval málo a měl státem doporučený počet sexuálního aktu s legitimní manželkou, aby bylo pojištěno narození

mužského dědice. Dítě bylo považováno za plnohodnotného člověka pouze v momentě, kdy dostalo jméno. Chlapec často disponoval jménem po svém dědovi ze strany otce. Potraty se souhlasem manžela nebyly sankcionovány, jelikož **nenarozené bytosti neměli žádnou právní ochranu**. Další možností pro snížení počtu rodinných příslušníků bylo odkládání dětí v košíku či hliněné nádobě na veřejné prostranství, a pokud si je někdo nepřevzal do své péče, většinou po několika hodinách umíraly. Nálezce dítěte si jej mohl nechat a vychovat jako svého otroka. Odkládaly se děti nejen z početných rodin, ale také nemocné a nedonošené. Děti před zavedením Solonových zákonů sloužily jako prostředek k zástavě zadlužení. O osudy chudých dětí rozhodoval hospodář, který je na základně práv mohl zapudit, či si je ponechat. Hospodář byl jediným právoplatným zástupcem chlapců do jejich plnoletosti a dívek do jejich sňatku.

Ve středověku bylo dítě považováno spíše za **levnou pracovní sílu**. Dětství trvalo ve středověku pouze do osmi let. Jedinec začal posléze pracovat v zemědělství nebo šel do učení. Pokud se rozhodl odejít z domova, znamenalo to vysokou pravděpodobnost, že své rodiče již nespátří, jelikož umírali v nízkém věku a ženy obvykle při porodu (Matoušek, 2003). Lenderová doplňuje, že středověká společnost zapomněla na většinu starověkých zásad a znalostí zejména týkající se hygieny, a tím **rostla mortalita při porodu**. Ženy přiváděly na svět nový život v přeplněných středověkých městech, venkovských usedlostech a chalupách, i v překvapivém bezpečí feudálních sídel podstupovaly spolu s dítětem riziko úmrtí. Vina náležela staletým zvyklostem, předsudkům a pověrám, obdobně jako nízké vzdělanosti porodních asistentek. Lékařství se porodnictvím nezabývalo, jelikož žena byla v imaginaci mnoha teologů považována za d'áblův nástroj z důvodu šestinedělky, která znárodňovala nečistého tvora. Významným přínosem pro rozvoj porodnictví byl knihtisk (Lenderová, 2006). Z důvodu vysoké mortality se praktikovaly často druhé sňatky při ovdovění. Ženy měli nižší postavení než muži a panovala **necitelnost vůči nenarozeným či čerstvě narozeným dětem**. Rodina se stala také jednotkou výrobní a institucí výchovnou (Matoušek, 2003). Pazlarová (2013) říká, že v době středověku a **při rozšíření křesťanství se objevují první známky respektu k dětskému věku**. Veškerá péče o opuštěné děti byla stále vnímána z pozice dospělého, jako někoho, kdo velkoryse a dle svého uvážení dává dítěti určité požitky a poskytuje mu milosrdenství.

Matoušek (2003) uvádí, že ještě před buržoazními revolucemi někteří evropský myslitelé upozorňují na neexistující zájem o rodinu a žádají o pomoc stát. Odsuzují časté odkládání dětí do nalezinců, posílání malých dětí do cizích rodin či nekvalitně vedených internátních škol. Dle Lenderové (2006) **časté odkládání dětí do nalezinců** bylo zapříčiněno hmotnou nouzí,

neexistenci obydlí, alkoholismem otce, nevěrou ženy a častým rozením nelegitimních potomků. Děti narozené mimo manželství představovaly závažný handicap a negativní stigmatizaci matky a dítěte. Výjimku tvořili levobočci panovníků či velmožů, v jiných případech to pro dítě znamenalo celoživotní zavržení. Manželská lože znamenala pro dítě dispozici k účasti na studiu, přijetí do učení, církevní či úřednickou kariéru. Děti narozené nelegitimně jsou často vystaveny dramatickému osudu, a proto stát zřizuje nalezince a porodnice. **Josef II. usiloval o změnu postavení dítěte** i legitimně a vydal v roce 1787 manželský patent, kterým byly děti zrovnoprávněny s manželskými. Avšak uvedení nařízení do praxe značně pokulhávalo ještě celé 19. století. V roce **1811 začal platit všeobecný občanský zákoník**, který přinesl značné změny v oblasti rodiny, například omezil sňatky mezi příbuznými, čeledíny a tovaryši. O čtyři roky později platila zásady konsensu církve či státu ke sňatku, kterého se museli všichni požadovat, s výjimkou vysoce postavených členů společnosti. Důvodem vysokého počtu narozených dětí nesezdaných párů byla náročná administrativní nařízení a nesvolení úřadů či církve ke sňatku. Úřady tak usilovali o snížení počtu chudiny. Svobodné matky věděly, že přivést na svět „parchanta“ bylo neštěstím pro oba, proto se **do 19. století mnoho matek dětí zřeklo**. Osamělá matka si byla vědoma života plného traumat a trpkosti, proto se snažila dítěte všemi možnostmi zbavit. Svobodná matka se kvůli hrozícímu zavržení snažila svou situaci vyřešit například vyhnáním plodu, usmrcením novorozence, pohozením apod. (Lenderová, 2006)

Dle Lenderové (2006) platila dlouhá desetiletí vysoká mortalita dětí, kterou společnost považovala za normu a pasivně ji přijímala. Šance, že dítě přežije do desátých narozenin, byla koncem 18. století nízká, zhruba čtyři novorozenci z deseti umírali. **České země od 80. let 19. století až do poloviny 20. století zaznamenávají nejvíce kojeneckých úmrtí v Evropě.** Nejvyšší dětská úmrtnost vládla v nalezincích, jelikož děti bez rodičů bylo značné množství. V 80. a 90. letech 18. století byla ve špitálech a nalezincích kojenecká a novorozenecká úmrtnost nejhorší. Ve Vlašském špitále byla mortalita až 80-90 % dětí ve věku od jednoho měsíce do jednoho roku, ačkoli zde byla odborná péče pravidlem již od tereziánských reforem. Mezi mrtvými dětmi bylo více děvčátek než chlapců, přestože jsou ženy obecně odolnější.

Matoušek (2003) doplňuje, že podstatným aspektem evropského novověku je hnutí za práva žen, ve kterém kromě naprosté rovnosti ženy a muže vystává také právo na svobodnou volbu manžela doprovázenou citovou nákloností. Do té doby byla erotická zamilovanost výsadou šlechty a ve středověku byla pouze platonickou záležitostí mimo manželství. Projevy lásky mezi manželi byly dokonce přirovnávány k incestu, jelikož manželství má sloužit pouze

k plození dětí. Začínaly se rozpadat patriarchální rodiny. Lásky byla považována za nepřírozený akt a hloupou vášní. Teprve roku 1800 se dostává do popředí mnoha umělců a začíná být považována za normu (Matoušek, 2003). Lenderová (2006) uvádí, že právě osvícenský absolutismus, odhodlaný řídit život člověka od narození po smrt vnesl řád do benevolentních porodních praktik raného novověku.

S příchodem industrializace a stěhování lidí do měst se pracovní místa z rodin přesouvají do továren. Také zavedení povinné školní docházky odvádělo na delší část dne děti z rodin. Ženy mohly pracovat v průmyslu a muži již nebyli jedinými živiteli rodiny a jejich prestiž v rodině začala klesat. Sňatky byly uskutečněny z vlastní vůle snoubenců opírající se o citové pouto a touhy žít společně. Průmysl a rozvoj vědy vytvářel bohatší společnost, ve které se stíraly rozdíly mezi vrstvami a třídami. Nová podoba byrokratického státu jedince osvobozovala od starých vazeb na společenskou třídu i komunitu. Jedinci nebyli podřízeni církvi ani vrchnosti. Rodina industriální doby neměla prostor pro výchovu dětí jako dříve a větší část péče přebíraly státní subjekty. Výchovná funkce zůstala pouze vůči nejmenším dětem, kde byla považována za nezastupitelnou. Rodina byla místem uspokojování citových potřeb, přerozdělování ekonomických hodnot, místem konzumu a rekreace. Nová doba posilovala význam bezpečného útočiště před okolním světem. Důležitou hodnotou předávanou v rodině bylo vzdělání (Matoušek, 2003).

Dle Pazlarové (2013) již v době osvícenství začínalo být na dítě a dětský věk pohlíženo se zvláštním zřetelem. Současně se však s příchodem průmyslové revoluce některé aspekty života dětí proměňovaly k horšímu. Děti z nižších společenských vrstev byly hromadně zapojovány do pracovní sféry, která byla krajně nevhodná až život ohrožující. **Dětská práce se stala celospolečenským problémem**, na který bylo potřeba reagovat. V důsledku toho se v průběhu 19. století začalo v Evropě vyvíjet právo na ochranu dětí a péči o ně. Avšak teprve 20. století zcela uznalo právo dětí na ochranu a výchovu jako přirozený nárok. Za velký mezník lze považovat první světovou válku, po které zůstala spousta sirotek a jedinců bez dostatečné péče. V rámci ochrany těchto jedinců byla v roce 1924 formulována Ženevská deklarace práv dítěte. Po druhé světové válce na ni navázala Deklarace práv dítěte OSN. (Pazlarová, 2013)

Lenderová (2006) popisuje, že 20. století se stává stoletím dítěte. V této době na něj začalo být nahlíženo jako na autentickou bytost se stejnými právy a rovností, jakými disponují dospělí jedinci. Začíná být v mnoha ohledech nadhodnoceno a zvýhodněno a jeho postavení je chráněno legislativou zakotvenou roku 1924 v Ženevské deklaraci práv dítěte. Cesta na výsluní byla složitá a dlouhá – v 17. století byla hojně prosazována mezi dětstvím a dospíváním škola,

v 18. století byly stanoveny zákony týkající se zdraví a vzdělání dětí, ale největší progres v emancipaci dětí lze zaznamenat až v minulém století. Začala se plně prosazovat vzdělávací povinnost, vytvářela se struktura moderního školství, přibývají výchovné spisy, potkávají se jednotlivé pedagogické teorie, pediatrie se ustanovuje jako samostatný lékařský obor. Na děti je pohlíženo jako na budoucnost společnosti. Respektují se potřeby dítěte a vyrábějí se hračky i drobný nábytek. (Lenderová, 2006)

2.2 Institut kojných

Přestože Matějček (1999) ve svém díle uvádí institut osvojení a pěstounské péče jako samostatně stojící subjekty. Dle tabulky v příloze je zřejmé, že osvojení se značně prolíná s vývojem pěstounské péče. Za **počátky pěstounské péče je považován institut kojných**, jehož kořeny lze spatřovat již ve starověkém Řecku a Římě. V této době byl významným atributem ideál antické ženské krásy, který se neslučoval s graviditou, porodem a kojením. Ženy označované jako kojné nabízely své služby za peněžitou odměnu manželkám patriciátu, pod sloupem zvaným Columma Lactaria (Matějček, 1999).

Ve střední Evropě se v institutu kojných nadále pokračovalo s rozdílem, že žena byla obvyklou součástí služebnictva na panství či dvoře. Její pomoci využívala bohatá, vládnoucí, vrchní vrstva, jelikož bylo vhodné zajistit dítěti kojnou a následně chůvu. Jednalo se o žádoucí čin odpovídající jejich společenskému postavení. Primární vazbu dítě navazovalo ke kojným, nikoli ke svým rodičům. Ve Francii byly děti od svého narození až do svých dvou let posílány na výchovu ke kojným na venkov, kde se málokdy vracely zpět do původní rodiny kvůli častému úmrtí dětí. V této době vývoj pěstounské péče nadále stagnoval. (Matějček, 1999)

Lenderová (2006) doplňuje, že na výběru kojných se podílel lékař, který stanovil příručky sloužící k nalezení dobré kojné s kvalitním mlékem. Lékaři se shodovali, že vesnické kojné mají přednost před městskými; klidné, jemné a lehce ostýchavé zas před smělymi; aktivní kojné před lenivými; obratné před pomalými. Kodým (1852) ve svém díle uvádí, že je třeba brát v úvahu tělesnou konstituci kojné, náruživost, vášně, zda netouží příliš po svém muži, po dítěti či příbuzných. Kojná nesmí disponovat vlastnostmi, jako je závist, nedbalost, nevrlost, konzumace alkoholu, necudnost a nedbalost ohledně hygieny (Kodým, 1852). Lenderová (2006) uvádí, že kojny se stávaly mladé ženy ve věku mezi dvacátým a třicátým rokem, které se nacházely v období šestinedělí, tudíž po porodu svého druhého či třetího dítěte. Důležitým aspektem byl fyzický vzhled kojné, který vypovídal o jejím způsobu života a zdravotním stavu.

Žena se podrobovala lékařské prohlídce, při které se zkoumal zejména krk, ústa a rodidla, vykazující případnou nákazu. Nezdravé kojné se poznaly podle zapáchajícího dechu, podle potu a špatných zubů. V průběhu 19. století stále existovaly lékařské stanovy, že kojná byla silná, zdravá a čistotná žena se zdravou barvou kůže, příjemným výrazem, zdravými očmi a zuby, hustými vlasy a velkými ňadry. Kvalita mléka se zkoumala dle kvality zdraví dítěte. Náročnost lékařů na požadavky kvalitní kojné byla pouze u zámožných rodin ze šlechtické sféry.

Kojnými disponovaly i pražské nalezince, které ze svých chovanek těžily určitý příjem. V případě, že rodina nebyla s najatou kojnou z nalezince spokojená, mohla jej do čtrnácti dnů vrátit zpět do nalezince. Když kojná vyhovovala požadavkům, zaplatila rodinám taxu 20 zlatých. Délka kojení není nikde uvedena, žena pravděpodobně kojila do odstavení dítěte. Z pražské porodnice ženy odcházely do všech krajů Rakousko-uherské říše na náklady klienta. Agenda kojných pokračovala až do první světové války, byla pod lékařským dozorem. Některé rodiny nebyly ochotné platit vysoké taxy za zprostředkování kojné, a proto vznikaly v některých městech dohazovačky obvykle v podobě porodních báb. Báby hledaly levné kojné opouštějící porodnice ze zdravotních či mravních důvodů. Najaté ženy u nás obvykle pracovaly v domě svého zaměstnavatele, nikoliv že dítě bydlelo v domě kojné, jak tomu bylo obvykle v zámožných rodinách ve Francii. Kojení cizího dítěte obvykle znamenalo pro ženu opuštění vlastního dítěte.

Prameny, vycházející o službách kojné v rodinách středních vrstev, říkají, že se jednalo o svobodnou matku, která pocházela ze služebného stavu. Žena z chudých poměrů si kojením cizího dítěte potřebovala přivydělat na živobytí. Lékařské publikace udávaly, že se s náhradní kojnou má zacházet uctivě a vlídně, avšak nevybudovat důvěrný vztah. Na kojnou měla matka neustále dohlížet a nepovažovat ji za ženu spolehlivou, aby dítě neupustila či nezalehla. Kojné byly nedílnou součástí mnoha rodin a kvůli svému výjimečnému postavení mezi ostatním služebnictvem neprojevovaly obvyklou úctu a loajalitu zaměstnavateli. Po odstavení dítěte kojná někdy zůstávala jako chůva. Zlomový okamžik nastává na přelomu 19. a 20. století, které kladlo důraz na kojení dítěte vlastní matkou a osobní mateřskou péčí. Důležitým předpokladem k tomu bylo doložení nízké úmrtnosti ve skandinávských zemích, kde matky kojily své děti téměř výhradně samy, či probíhalo kojení dětí matkami ve výkonu trestu, která taktéž zapříčinila nižší mortalitu novorozenců. Úplný úpadek profese kojných nastává v době vypuknutí první světové války a objevem nezávadné umělé výživy. (Lenderová, 2006)

2.3 Institut nalezinců

Matějček (1999) uvádí, že nalezince jsou spíše než předchůdci pěstounské péče, prvopočátky osvojení. Avšak po prostudování uvedené literatury je zřejmé, že jsou tyto dvě instituce propojené a nelze je od sebe oddělovat (viz příloha č. 1). Bubleová (1999) popisuje, že nalezince se začínají rozvíjet s rozmachem křesťanství, které se odkazovalo na aspekt milosrdenství a pomoci bližnímu svému. Myšlenku rozvíjeli na církevních koncilech, kde považovali za podstatné uplatňovat tento princip v péči o opuštěné děti. Avšak uvedení do praxe trvalo několik desetiletí a první zmínky o útulku pro opuštěné děti jsou známe z roku 335 v Cařihradě (Konstantinopol), jak bylo uvedeno v kapitole dříve. Posléze v roce 787 arcibiskup Dartheus v Miláně vybudoval hospic pro děti bez rodičů závisující na vlastních nákladech. Většina institucí založených na podobné bázi se situovala obvykle ke klášterům. Někteří uznávaní církevní představitelé sehráli důležitou roli v péči o osiřelé a opuštěné děti. Ve 13. století jím byl biskup Jan z Béthune v Belgii, ve Francii v 17. století Vincenc de Paula apod. Zařízení pro děti se rozvíjelo celé 16. a 17. století, ale větší uplatnění se dostavilo až v 18. století. První nalezince chránily dítě pouze před smrtí způsobenou nedostatečnou péčí. Nemohly jej však uchránit před nebezpečím, které představovaly morové a infekční onemocnění a psychickou deprivaci¹. Dítě v nalezinci strádalo fyzicky i psychicky a kvůli špatné hygieně zde panovala vysoká mortalita. (Bubleová, 1999)

Lenderová popisuje, že odložením dítěte nelze vyloučit určitý typ jednání směřující k infanticidě², přestože nešlo o bezprostřední záměr dítě zahubit, hrozila mu smrt prochladnutím a hladem. Podstatným faktorem bylo místo, kam bylo dítě odloženo (před špitálem či kostelem nebo pod otevřenou oblohou), jelikož o jeho životě či smrti rozhodoval čas, který uplynul mezi jeho opuštěním a nalezením. Z tohoto důvodu gotické kostely disponovaly, jak již bylo uvedeno výše „točnou“ zabudovanou ve dveřích, aby se odložené dítě snadno dostalo dovnitř budovy. Obdobně byly vybaveny některé špitály. Jednalo se o snahu Napoleona I. udržet při životě co nejvíce dětí, ze kterých se stanou budoucí vojáci. Způsob odložení dítěte zohledňoval rakouský zákon, ve kterém bylo dáno, že odložení dítěte bylo trestné pouze za předpokladu, že si osamocené dítě nemohlo pomoci samo, věková hranice již nebyla stanovena. Pokud existovala naděje, že se dítě objeví a zachrání včas, hrozil nižší trest

¹ Deprivací se rozumí strádání nedostačujícím uspokojením určité podstatné potřeby jedince, které může vyústit k narušení kognitivní či vývojové funkce lidského organismu.

² Záměrné usmrcení dítěte.

než v opačném případě. Odložení dítěte do nalezince či zřeknutí se ho po porodu nebylo trestně stíháno. Nejjistější formou záchrany byla však forma náhradní rodinné péče.

3. Období Rakouska-Uherska

Společnost v období Rakouska-Uherska zaznamenala velký rozvoj urbanizace v podobě budování sítí měst a dopravy, ačkoliv mnoho lidí stále žilo ve venkovském prostředí. Panující osvícenství přineslo značný příval rozvoje techniky a vědy. Důležitými aspekty 19. století byla jednak velká průmyslová revoluce v Anglii, která změnila sociální a demografické poměry a jednak francouzská revoluce, která způsobila proměny v politické oblasti a zapříčinila vznik modernímu nacionalismu. Idea osvícenských myslitelů v pokrok zapříčinila přechod od feudalismu k manufakturní výrobě. Ekonomický rozvoj vyústil v rozmachu školství na základě reformy Marie Terezie, která uzákonila povinnou školní docházku pro všechny nezletilé jedince až po rozvoj středních a vysokých škol a přístupu dívek do školství. Uvedená změna se týkala i dětí umístěných v sirotčincích a nalezincích, kterým se také mělo dopřát kvalitního vzdělání. Všechny uvedené události s sebou přinesly změnu v přístupu k životu a začíná se dokonce uvažovat o přirozeném právu člověka „brát se o své štěstí“. (Lenderová, 2001) Proměna sociální politiky se projevila i v péči o osiřelé a opuštěné děti. Matějček (1999) popisuje značný rozvoj nalezinců opatřené tornem a značný počet vzniku sirotčinců. Výchově dětí je přikládán velký důraz, aby byly ku prospěchu a užitku společnosti. Mínění rovnosti ve společnosti bylo vloženo do potřeby sirotčinců, které zabezpečovaly pomoc a péči o děti bez rodin. Instituce jim měly umožnit obdobné podmínky jako dětem vyrůstajícím v rodině.

Lenderová (2015) doplňuje, že k dosažení soukromého i sociálního blaha je nutná zdravá společnost. Z tohoto důvodu se začalo monitorovat zdraví populace. Stát hledal příčiny vysoké mortality dětí z kojeneckých ústavů a pomocí nových institucí s nimi bojoval. Lékařská péče prošla mnoha reformami, které zapříčinily kvalitnější a dostupnější služby. Završením reorganizace bylo vytvoření státem organizovaných ústavů – nemocnice, porodnice, nalezince, ústavy pro choromyslné, které poskytovaly bezplatnou péči chudému obyvatelstvu. Probíhalo v nich učení mediků a vznikaly nové kliniky, které pomohly rozvoji specializované sociální péče. Souběžně se vytvářely prvopočátky řízené sociální péče pod vedením státu.

Porodnice a nalezince v důsledku vývoje vzdělávání začaly nabývat podoby moderního porodnictví a začala se **rozvíjet pediatrie**. Výkon profese přinesl zkvalitnění vzdělání porodních babiček, jehož vývoj se proměňoval celé 19. století. Reformy změnily náhled na mateřství, které v očích reformátorů nabývalo významné sociální hodnoty a s ním spojený aspekt kojení jako nedílná součást tohoto období. Jednalo se o dlouhé období proměn v čele s rozvojem pediatrie, progresivnímu zlepšování hygienických podmínek a prohlubování

informací týkajících se bezpečné umělé výživy, díky kterým došlo ke snížení dětské mortality. (Lenderová, 2015)

Rození hojného počtu nemanželských dětí lze považovat za důsledek tabuizování sexu, o kterém se v rodinném kruhu na přelomu 18. a 19. století nemluvalo. Značný počet mladých dospívajících nemělo dostatečné informace o možných následcích intimních záležitostí, jelikož v rodině panovala představa možnosti pohlavního styku až po svatbě. Přestože 3/4 lidí provozovalo pohlavní styk před sňatkem. Mnoho žen v následku nechtěné gravidity musely v rámci zachování své důstojnosti a vyhnouti se celoživotní stigmatizaci, dítě po porodu zanechat v nalezinci či klášteře. Děti se též dávaly do výchovy na vesnici k příbuzným nebo rodinám bez příbuzenských vztahů, vždy se za tuto péči platilo. Takto to řešili v některých rodinách dívek, kde se vědělo, že je gravidní. Pokud se rozhodly, si dítě ponechat, hrozilo jim vyhnání od rodiny a následná cesta žebroty a tuláctví. (Český statistický úřad, 2019)

3.1 Změny v oblasti péče o dítě cizí osobou

Matějček (1999) popisuje, že **rozvoj pěstounské péče přichází s obdobím osvícenství**, které kladlo důraz na milosrdenství a pomoc druhým. Červinková-Riegrová (1887) uvádí, že během 18. století se vlivem významných myslitelů (například J.-P. Rousseau) začíná prosazovat citlivější přístup k péči o opuštěné děti. Vzhledem ke špatné úrovni ústavů, vysoké nemocnosti, zbídačenosti a mortalitě roste požadavek na změnu sirotčinců a **preferenci výchovy v náhradní rodině**, pro kterou vznikl **nový pojem pěstouni**³, jak uvádí Matějček (1999). Ústředním tématem osvícenců se stává infanticida a potraty. Jednalo se o nezákonné a nemorální činy, které církev i stát odsuzoval. Osvícenci jej navíc pokládali hlavně za ohrožení populace, neboť se začínalo prosazovat úsilí státu kontrolovat život jedinců. Rodila se snaha týkající se hlavně záchrany nemanželských dětí, na kterou bylo potřeba reagovat. Stát se více zaměřil na stanovení norem, které by pomohly neprovdaným matkám a zejména jejich dětem. Poprvé se setkáváme s **žádostí vlády o ucelený a organizovaný systém péče o sirotky a opuštěné děti v podobě ústavní a pěstounské péče** (Červinková-Riegrová, 1887).

³ Vychovatel, obvyč. dítěte přijatého za vlastní, učitel tropívá časem na pěstouna vesnické mládeže, byl nucen hledati výživu v zámožných rodinách co pěstoun dítek. (Příruční slovník jazyka českého, 1941-1943)

3.2 Zákonodárství zaměřené na ochranu dítěte

Moderní občanské trestní právo bralo ohled na ochranu dítěte již v zákoníku z let 1803 a 1852 nebo občanského zákoníku z roku 1811. **Všeobecný občanský zákoník rakouský** uvádí, že se ochrana dětí před trestnou činností týkala jednak dětí narozených a jednak nenarozených, lišila se dle věku. Za čin hodný trestu bylo považováno zabití, odložení dítěte či uměle přerušené těhotenství. S příslušným občanským zákoníkem přicházely **zásady ochrany rodiny se zvláštním zřetelem na zabezpečení dětí, nedospělého, nezletilého**. Dětský věk dle zákoníku trval do sedmi let života. Za nezletilé byli považováni jedinci v rozmezí věku od 14 do 24 lety. Následně se člověk stal zletilým a právně schopným. Zákoník rodičům uděloval plnit **vyživovací a výchovné povinnosti a dbát na jeho zdravotní stav**. Zabezpečit dostatečné vzdělání, a tím jeho budoucí prosperitu. Zákoník rozděloval povinnosti rodičů na základě pohlaví. Otec plnil funkci obživy a matka zajišťovala zdraví a zdárnou výchovu. V případě smrti otce spadal jeho úkon na matku a byl mu soudně přidělen poručník. Poručníkem se mohla stát osoba zvolená rodiči či osoba blízká dítěti. Pokud matka neměla dostatečné prostředky k zajištění obživy, dopadl tento úkon na širší rodinu. Týkalo se to zejména prarodičů otce a následně matky.

Vedle povinností rodičů byly také uvedeny povinnosti dítěte. Zákoník dětem uděloval závazek poslušnosti a úcty k pečujícím osobám. Pokud jedinec projevoval známky neposlušnosti, rodiče jej směli fyzicky trestat. Tento čin však nesměl být v rozporu s předešlou povinností zajišťovat kvalitní zdravotní stav. V případě rozvodu a neshody obou stran v péči o jedince, syn zůstával u matky do čtyř let věku a dcera do sedmi let. Otec plnil nadále vyživovací povinnost. V případě špatného a nevhodného zacházení dítě mohlo být matce odebráno a přecházelo do péče otce.

Rozlišoval se přístup k **dětem manželským a nemanželským** z hlediska práv dítěte. Za nemanželské děti byli považováni i jedinci, kteří se narodili šest měsíců po uskutečněním sňatku a jedinci narození jedenáct měsíců po rozvodu rodičů či ovdovění matky a samozřejmě také ti, kteří se narodili mimo manželský svazek. V těchto případech například jedinec neměl nárok na převzetí šlechtického titulu a příjmení otce. Zůstávalo však vyživovací právo. Občanský zákoník se taktéž věnoval problematice sirotek a poručenství. (Občanský zákoník, 1811)

Po celé 19. století byla mimo jiné utvářena různá ustanovení, která **zajišťovala zdraví a sociální zlepšení** současné situace. Týkala se zejména očkování proti neštovicím, dětské práce, školního vzdělávání či práva na domov, který stanovoval **domovský zákon z roku 1863**.

Nařizoval domovským obcím péči o chudé a s tím související péči o sirotky, kterým musela obec zajistit ubytování i výchovu. Obvykle svěřovaly děti na starost místní rodině či případně více rodinám, které se v péči střídali. Dítě v náhradní rodině bylo často zneužívané k těžkým pracím a dokonce týrané. (Lenderová, 2015)

3.2.1 Zákonodárství v oblasti pěstounské péče

Zákonodárství v oblasti pěstounské péče v době Rakouska-uherska obsahoval **institut schovanství** obsažený v paragrafu 186 ve všeobecném občanském zákoníku. Právní norma uváděla, že schovanská péče je dostupná každému bez předem daných právních podmínek. Soudně udělená smlouva o schovanství byla sjednána pouze za předpokladu omezení práv schovance či v případě uložení jedinci zvláštní povinnosti. Práva a povinnosti osvojitelů nebylo možné užít na děti vzaté do schovanství. Pěstouni neměli nárok na náhradu nákladů spojených se schovanstvím. (Schelle, Tauchen, 2012)

Matějček doplňuje, že lze poprvé od středověké Evropy spatřovat **větší angažovanost státu** až již v podobě vyplácení pěstounské odměny, tak v právní úpravě. V případě zajištění pěstounské péče dětem z nalezince byla zajištěna smlouva o pěstounské péči, která umožňovala osiřelé děti svěřit do náhradní rodinné výchovy bez soudního rozhodnutí. Rodina mohla na základě smlouvy dítě kdykoliv vrátit zpět do nalezince. Ten byl vydržován zemským fondem, který obnášel 400 tisíc zlatých ročně a z nichž byly vypláceny peněžité dávky. (Matějček, 1999)

3.3 Instituce poskytující náhradní výchovu dětí

Bubleová (2000) popisuje, že zřizování nalezinců se v Českých zemích uvádí od konce třicetileté války, jelikož narůstal vysoký počet dětí bez rodin. Prvním nalezincem svého druhu byl „**Vlašský špital**“ sídlící v Praze založený v 16. století. Nalezinec měl zajistit útočiště a péči o chudé, opuštěné děti. V 18. století se zde nacházelo přibližně 1200 mladých jedinců. V tomtéž století byl zhotoven další nalezinec na památku hraběnky Kinské, který se následně sloučil s „Vlašským špitálem“. Rozvoj byl spuštěn díky vládě Josefa II., zaměřené na budování nalezinců a porodnic při budově svatého Apolináře. Důležitým mezníkem pro ucelený rozvoj nalezinců a sirotčinců byl v roce 1854, kdy tyto instituce přecházely do **správy zemského majetku**. Jednalo se o státní instituce vydržované ze správy zemského fondu. Vyhledávaly je zejména chudé ženy, rodící nemanželské děti. (Bubleová, 2000)

V následku zvyšování se počtu dětí se zkupovaly další pozemky a objekty a vznikala další obdobná zařízení, například výše zmíněný ústav na Karlově a pobočky v Karlíně. Prostředí nalezince bylo rozsáhlé a složené ze čtyř pavilonů. V objektu se nacházelo 120 dvojlůžek a 30 lůžek. Hlavním předpokladem ústavu bylo zajištění náhradní výchovy dětem bez rodiny. Děti mladší šesti let věku pobývajících v nalezinci či pěstounské péči byly v případě nedostatečné kapacity umístěny v některých karlínských pobočkách. O děti bylo pečováno buď bezplatně – týkalo se zejména nemanželských dětí, jejichž matky po porodu zůstávaly jako kojné, pokud neměly zájem zůstat, uděloval se jim paušální plat. Za denní plat pak byla poskytována dočasná péče dětem zvenčí. (Bubleová, 2000)

Lenderová (2006) uvádí, že v 18. století se ustálila praxe, na jejíž základě se děti nechávaly v nalezinci již několik týdnů po narození. Následně byly předány do péče náhradní matky, která bydlela v Praze a později i v okolí na venkově. V roce 1775 bylo 268 dětí vydržovaných Vlašským špitálem u pražských kojných, které dostávaly finanční ohodnocení a kojenecké prádlo. Ženy, které měly zájem o děti z nalezinců, se musely prokazovat vysvědčením vystaveným farním a později obecním úřadem. Bylo v něm uvedeno příjmení a křestní jméno, trvalé bydliště, hmotné zajištění, počet vlastních dětí, datum posledního porodu, víra, rodinný stav, finance a zázemí. Jejich plat byl nevysoký a každý rok se snižoval. Žena kojila své dítě a zároveň dítě opuštěné, a jestliže trvalo kojení šest měsíců, dostávalo se jí mimořádné odměny. **Dozor vykonával farář**, který se zajímal pouze, zda dítě žije. V rodině najednou mohly být pouze dvě děti. Dítě se po dovršení šesti let vracelo zpět do nalezince, v některých případech si jej rodina ponechala. Důvodů mohlo být hned několik. Jednak mezi náhradní matkou a dítětem vzniklo pouto, ale spíše se rodině líbilo mít levnou a bezmocnou pracovní sílu.

Děti ve Vlašském špitálu měly zajištěnou relativně kvalitní péči. Byly oddělovány mladší od starších, spaly ve společných prostorách, dostávaly oblečení a kvalitní stravu, chodily do ústavní dvoutřídní školy. Do dosažení 14 let byli chlapci předáni do učení a dívky do služby. Součástí jejich odchodu bylo finanční ohodnocení. Chovanci Vlašského špitálu zapsaní do ústavní matriky zůstávali, na rozdíl od nemanželských dětí, svobodní a plnoprávní. V roce 1789 se porodnice a nalezince přestěhovali k Apolináři a na místě Vlašského špitálu vznikl v roce 1804 sirotčinec, který byl závislý na veřejných darech. V roce 1854 přestěhovaný nalezinec s porodnicí přešel ze státního majetku do soukromé správy spolků. Důležitou pomocí byl v roce 1842 spolek ku blahu nuzných dívek, který dohlížel na pomoc osiřelým/opuštěným dětem, hledal pro ně bezpečné náhradní rodiny a přispíval na zajištění základních potřeb.

Pod názvem nalezenec se označovaly všechny děti, které se ocitly bez moci rodičů. Jednalo se o nezletilé jedince odhozené a opuštěné s představou, že to není definitivní stav. V případě, že matka zaplatila veškeré výdaje, mohla dítě získat po určité době zpět. V roce 1863 se nacházelo v péči nalezinců či náhradních rodin, na které nalezince přispívaly téměř 3 000 dětí a roce 1881 dokonce 8 684 chovanců. Přeplněný sirotčinec byl nucen hledat další prostory pro opuštěné a osiřelé děti Na Věrově a v Karlíně v klášteře šedých sester. Nezletilí jedinci směli na náklady monarchie v nalezinci zůstat do deseti let až do roku 1873, kdy se věk odchodu snížil na šest let. Starší děti přecházely do správy domovské obce za předpokladu, že si jej nikdo neosvojil či matka nepřežvala nazpět. Opuštěné děti byly při dovršení daného věku posílány do správy často postrkem⁴ či v doprovodu „tuláků“⁵ a „poběhlic“⁶. Tento proces probíhal až do roku 1883, kdy děti přecházely do péče k boromejkám v Karlíně. Život prožitý putováním od domu k domu ve velmi špatných životních podmínkách spojených s hrubým zacházením znamenal pro jedince neblahou průpravu do života (Lenderová, 2006).

Secký (1905) uvádí, že začátkem 20. století byla péče o osiřelé a opuštěné děti spravována subjekty veřejnoprávními i soukromoprávními. Ve svém díle se zaměřuje právě na dobročinné ústavy a náboženské či dobrovolné spolky, které hrály důležitou roli z hlediska poskytování charitativní činnosti. V Praze se na počátku minulého století nacházelo 28 dobročinných ústavů a spolků. Za nejstarší je považován sirotčinec ze 17. století založený pro hochy izraelského vyznání, ostatní vznikaly v průběhu 18. století. Během svého působení pečovaly o 19 790 chovanců.

Centrální úlohu měl jeden z nejstarších sirotčinců soukromého charakteru. Nazýval se **sirotčinec pro hochy u sv. Jana Křtitele** založen v druhé polovině 18. století. Jednalo se o jeden z nejbohatších ústavů. Při sirotčinci byla taktéž zřízena pětitřídní škola, kam mohli mimo jiné docházet i chlapci z pěstounských rodin. Ústav byl určen pro chlapce starší sedmi let, kteří osiřeli. Jednalo se nemajetné děti, které disponovaly tělesným zdravím i duševní vzdělaností. V zařízení jedinci zůstávali do 14 let, a poté byli na přání poručníka přijati do učení. Pro děti s postižením byl v 18. století zřízen ústav pro hluchoněmé dívky na Smíchově. V ústavu byla poskytována péče a výchova dívkám, které v důsledku svého handicapu přišly o sluch či řeč. Tyto zde pobývaly, dokud nebyly samy schopné si zajistit obživu a nastoupit do učení. Při přijetí procházely lékařskou prohlídkou, která musela vyloučit mentální postižení.

⁴ Nucené přemístění osoby z určitého místa do domovské obce v doprovodu četníků.

⁵ Osoba bez stálého zaměstnání, která se potuluje z místa na místo.

⁶ Žena žijící promiskuitním životem.

Jelikož byl ústav soukromého charakteru, byl zcela závislý na dobročinných prostředcích. Za pobyt se ukládal drobný poplatek, kterého byli zbaveni nemajetní a chudí rodiče či děti bez rodičů. Těmto dětem hradila poplatek domovská obec na základě domovského zákona. Za veřejnoprávní instituce lze zmínit Vychovatelnu Pražskou, Zemský fond sirotčí, Království český zemský nalezinec apod. (Secký, 1905)

Lenderová (2006) uvádí, že před koncem prvního desetiletí 20. století bylo v Čechách 83 českých a německých sirotčinců. Sirotkům bylo zajištěno zázemí, jídlo, oblečení a vzdělání, ale chyběla jim mateřská láska.

3.4 Osudy nalezců

Jako příklad slouží nadační budovu při kostele svatého Apolináře, která měla ústřední úlohu v péči o opuštěné děti. Současně se zde nacházela porodnice pro chudé dívky nazývaná jako Červený dům a nalezinec. (Matějček, 1999) Novorozenci byli osm dní po porodu umístěni do nalezince. Dle údajů stoleté statistiky se jednalo až o 2 000-2 700 dětí ročně. Z důvodu nedostatečné hygieny a přeplněného prostoru zde panovala vysoká úmrtnost, která od 80. let 19. století dosahovala až 68 %. Postupem času se mortalita snížila pod 10 %. Do pěstounské péče bylo z nalezince do okolí Prahy umístěno celkem 7 009 dětí. Dětem se z důvodu jejich vysokého počtu začalo přezdívat „Prážata“ či „Prážatka“. Novorozenci měli u svých pěstounů zůstat do šesti let věku, po jehož dovršení náhradní rodině nenáležel pěstounský příspěvek. Děti odcházely k pěstounům vybaveny pouze jedním párem plen a košilek. Pěstouni byli motivováni možností příjmu, který jim náležel v případě ujetí se dítěte, která postupem věku dítěte klesala.

Po uplynutí pěstounské doby bylo obvykle dítě vráceno zpět do ústavu. Ojediněle se stávalo, že si její rodina chtěla nadále ponechat bezplatně ve své péči. Přestože doba osvícenství představovala ideální pěstounku jako zdravou, majetnou, morálně vychovanou ženu, realita se značně lišila. Ve většině případů se jednalo o chudé ženy, které měly ve své péči již několik svých dětí a potřebovaly finanční prostředky k obživě. Děti v pěstounské péči pak mnohdy žily v bídě a chudobě. Více než roli syna/dcery plnily roli levné pracovní síly a kvůli špatným hygienickým podmínkám a strádání byla vysoká mortalita. Po ukončení procesu pěstounství se děti navracely zpět do nalezince, odkud byly posílány do kláštera šedých sester v Karlíně, který sloužil jako přechodná stanice pro opuštěné děti. Děti byly z kláštera následně předány mateřským obcím, kde odcházely do rodiny na náklady obce nebo do obecní pastoušky útulek

pro chudé), kde se staraly o dobytek. Obvykle však skončily u žebroty v okolních obcích a následně až 50 % u kriminálních činů (český statistický úřad).

3.5 Péče o osiřelé a opuštěné děti

Lenderová (2006) zmiňuje, že sirotci byli skupinou dětí, na které byl brán ohled již ve středověku. Starost o vdovy a sirotky byla součástí kvalitního právního řádu. Ochranu osiřelých dětí zajišťoval **institut poručenství**. Během 19. století upravoval péči o sirotky občanský zákon. Jednalo se o první změnu starého českého zemského práva. Sedláček (1934) uvádí, že v 19. století se institut poručenství zaměřoval spíše na ochranu a spravování jmění dítěte než na pomoc při uplatňování osobních práv. Pokud bylo dítě chudé, byl mu poručník udělen, nevznikal mezi nimi však žádný vztah. Jedinci neměli zabezpečenou žádnou výchovu a stávali se obětmi a následně i pachateli trestných činů. (Sedláček, 1934) Lenderová (2006) doplňuje, že z důvodu nízkého postavení žen, byl jedinec považován za sirotka i v případě úmrtí otce. Soud mu přidělil opatrovníka, avšak nadále se o něj mohla starat matka. Na počátku roku 1902 bylo dle výzkumného statistického šetření v Čechách téměř 30 000 chudých, osiřelých, opuštěných či zanedbaných dětí ve věku od 6 do 14 let. V tomtéž roce vznikl **zemský sirotčí fond**. Adámek (1906) popisuje, že zemský sirotčí fond byl zřízený zemským výborem zejména z přebytků sirotčích pokladen a úroků z uložených financí. Z jeho prostředků se hradila výstavba sirotčinců a náklady spojené s výchovou dětí v odborných ústavech a polepšovnicích. V roce 1905 bylo zřízeno 69 ústavů, z toho 9 ústavů odborných k opatrování a výchově dětí hluchoněmých, slepých, slabomyslných, mravně narušených a chorých a 60 sirotčinců, pečujících o péči a výchovu dětí tělesně a duševně zdravých. Tento fond vyplácel finanční příspěvky náhradním pečujícím osobám. Dle Lenderové (2006) mnoho osiřelých dětí přibývalo zejména ve válečném období. Chudé osiřelé děti měly srovnatelné postavení jako děti opuštěné a umístěné do nalezinců. Jejich péči spravovala **domovská obec**. Agendou o osiřelé děti se zabývala v tomto období sirotčí rada.

„Stát náš počíná nyní zřizovati v každé obci tak zv. sirotčí rady, které ustavují po venkově okresní soudy. V sirotčích radách budou zasedati vedle virilistů: starosty obce, duch. správce a správce školy, volení 4 členové z obecního zastupitelstva. Sirotčí rada pod ochranou okr. soudu bude konati sezení a vyřizovali záležitosti poručenské a sirotčí, aby se dle přání c. k. soudů »nezanedbávala výchova svěřenců a nevzniklo nebezpečí pro společnost lidskou.« Výhodou pro umístění sirotek v dobrých rodinách jest nyní podpora z přebytků sirotčích pokladen, které se do r. 1901 ukládaly a hromadily. Zákonem z 3. června 1901 musí se teď věnovati na výchovu sirotek. Roku 1904 obnášel tento sirotčí fond v Čechách 2 mil. 213.327 K a nyní skýtá ročně příspěvek 650.000 K na výchovu sirotek. Sirotci umísťují se zemským výborem buď v ústavech nebo v rodinách. Dává (se) přednost výchově sirotka v rodině, ovšem ve vzorné, zbožné, hodné — před ústavy. Dítě chce žiti přirozeně život rodinný. Ovšem podobných rodin jest nemnoho, proto nutno vážili si dosud ústavů.“ (Zimní večery sociálního odboru družstva vlast, 1909: 269)

Sirotčí rada jakožto součást chudinského výboru rozhodovala o následném osudu jedince. Jednalo se o následující tři typy možností:

- **Trvalá pěstounská péče** – pěstounem či pěstounkou se mohla stát jakákoliv fyzická osoba, která získala od lékaře potvrzení o zdravotní a mravní způsobilosti. Realita byla však jiná, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole. O pěstounství se většinou hlásili chudí jedinci, kteří nezvládali péči o vlastní děti a v dítěti viděli pouze možnost finančního ohodnocení.
- **Postupné přidělování jednotlivým rodinám v obci, tzv. chození po střídě** – dítě bylo svěřeno jednotlivým rodinám. Péče o ně byla v mnoha případech horší než starost o hospodářské zvíře. Na určitých venkovech dokonce přetrvával zvyk pronajetí obecního sirotka dočasným pěstounům ve veřejné dražbě až do začátku 20. století.
- **Umístění do sirotčince** – za nejstarší státní sirotčinec v českém prostředí je považován ústav vybudovaný z odkazu Jana Straky z Nedabylic a Libčan (1645-1720), určený pro chudé sirotky. Následoval Vlašský špitál zmíněný v předešlé kapitole. V roce 1883 se v Čechách nacházelo 21 sirotčinců, z nichž nalezlo novou rodinu 344 dívek a 464 chlapců. Převyšoval mezi nimi sirotčinec arcikněžny Gisely, otevřený v roce 1875 v Hradčanech. Z počátku pečoval o 51 chovanců a o tři roky později se zde nacházelo již 86 dětí, které byly živeny od městských i soukromých dárců, mezi kterými se nacházel i Americký klub dam. (Lenderová, 2006)

Bubleová a Matějček (1999) uvádějí, že do začátku první světové války lze ještě zaznamenat určitý progres v oblasti péče o opuštěné a osiřelé děti. Spočíval ve zřízení zmíněného sirotčího fondu zemským výborem v Čechách pro děti a mládež v roce 1902. Vznikem Okresní komise pro péči o mládež v roce 1904 v jednotlivých okresech, komise plnila roli pečovatele o opuštěné a osiřelé děti. V roce 1908 se ustanovuje ve Vídni říšská ústřední péče o mládež a v Praze téhož roku samostatná Česká zemská komise pro péči o mládež při zemské školní radě. Tato ústřední komise spojuje dobrovolné zaměstnance rozdílných odvětví bez finanční pomoci státu a koordinuje činnosti okresních komisí péče o mládež. Na konci první světové války je vytvořeno 138 komisí, které spravují 15 ústavů. (Bubleová, Matějček, 1999)

Protože se z důvodu průmyslové revoluce a rozrůstající se populace v městských oblastech problém se zanedbanou výchovou a nedostatečnou péčí o chudé sirotky ze strany poručníků nadále prohluboval, vznikl v roce 1910 institut generálního neboli hromadného poručení. Sedláček (1934) V praxi to znamenalo, že péče o jedince byla svěřena Okresní péči o mládež,

obci či okresu. Péče o opuštěné a osiřelé děti měla zajišťovat i osobní zabezpečení nezletilého jedince. Institut hromadného poručenství spočíval v péči o nemajetné děti. (Sedláček, 1934)

Systém péče o opuštěné a osiřelé děti byl právně specifikován všeobecným občanským zákoníkem, avšak nezletilým jedincům příliš neprospěl. Pěstounská péče vymezující se v institutu schovanství byla z důvodu nedostatečné kontroly ze strany státu hojně zneužívána. Idea vyplácení pěstounských dávek měla zajistit větší angažovanost veřejnosti podílet se na výchově cizích dětí a zajistit jim tak domácí péči. Děti z nalezinců byly pěstounům svěřeny i za předpokladu, že nesplňovali předem dané podmínky uchazečů. Pěstouny se obvykle stávaly chudé, početné rodiny, kterým příslib peněz zajistil lepší podmínky pro žití. Děti obvykle žily v zanedbaných a nehostinných podmínkách. Rodina je považovala za levnou pracovní sílu, namísto člena rodiny. Výkonem kontrolní moci byl pověřen farář, jehož zájem spočíval pouze v ujištění se, zda dítě žije. Zákon udával, že odměny pěstouna se vyplácely pouze do šesti let života, jedinec byl poté vrácen do ústavu. Následně byl vystaven dalšímu utrpení, jelikož přešel do péče domovské obce, kam se dostával postrkem. Obec měla dítěti zajistit život v náhradní rodině, avšak obvykle nedisponovala dostatečnými finančními prostředky k zajištění mladého nezletilce. Mnoho dětí skončilo bez domova a byly nuceny žebrot. Pro mnohé z nich bylo iluzorním absolvovat základní školní docházku. Jak se lze přesvědčit z následující ukázky.

„U nás v první třídě byly dvě plné takých dítek na pensí. Byla to sebranka od 6 až do 12 let! Byly to větším dítky nejchudší, většinou sirotci, kteří nemajíce nikoho, kdo by se o ně staral, bývají od obce dávány na službu. Hospodář, u něhož slouží, v letě jich po užívá k pastvě a k polní práci, až teprv po všech svátých, když napadne sníh, posílá je do školy. Když do školy přijdou — v letě neměly ani šatu — až si teprv na sebe šat vysloužily — mají býti nyní v pensí — učitel nemá s nimi nic pracovat, protože přišly již pozdě — aby se druhé děti nezdržovaly — a tak vyrostou tyto ubohé dítky — aniž by znaly čísti, psátí aneb počítati. Když jsem se dítek těch otazoval při hodině z náboženství, zdaliž s nimi pan učitel říká, s pláčem, že ne — že již pozdě do přišly — as pláčem pravily, že dříve ne mohly, neb i představení požadují od těch školního platu, tedy to dítko ubohé má sobě vysloužiti školní plat — na šaty, aby se do čeho obléci mělo a když pak přijde do školy, jest dáno do pense — učitel s ním nepracuje. Takových dítek nalezl jsem v naší škole několik. Třem jest již dvanácte let — sotva písmeny a vyjdou ze školy, uměti číst, psát ani počítat — co pak z bude? — a tak se s nimi zachází, jsou chudé, že jsou sirotci — že napřed musili na školní plat a na šaty vysloužit, do školy mohly jíti — nyní celou zimu mají ve škole býti v pensí? Jest takové zacházení moudré?“ (Čech: politický týdeník kalotický, 1886: 4)

4. Období první republiky

Prvorepublikové období navazovalo na ideály osvícenců, kteří kladli hlavní důraz na svobodnou vůli člověka a jeho přirozenou autonomii. Rozvíjí se prvky **demokratického státu**, který nebere v potaz cílenou ambici na dokonalého člověka vynucovanou státní mocí. Veškeré uspořádání společnosti podléhá vytvoření prostoru pro svobodnou realizaci všech jedinců. Zásah veřejných subjektů se vymezuje negativním a omezujícím dojmem ohrožující vlastní existenci. Tento přístup role veřejné moci v životě jedince měl platit i též ve vztahu k dětem. (EPRAVO.CZ, 2015)

Sedláček (1934) charakterizuje Československý stát jako byl výrazně ovlivněný následky 1. světové války, jelikož byl založen těsně po jejím ukončení. Válka ovlivnila zejména ekonomickou a sociální sféru, na kterou se musela nově vzniklá republika zaměřovat. Jednalo se zejména o mnoho poválečných pozůstalých, válečné invalidy, podvýživu, onemocnění tuberkulózou, dále o oslabení imunity, kvůli čemuž se snadněji šířily choroby a o snížení porodnosti, vysoká kojenecká úmrtnost aj..

V novém státu byly proto realizovány rozsáhlé změny v oblasti sociální péče. Stanovovaly se první zákony o podpoře v nezaměstnanosti a osmihodinová pracovní doba. Sociální péče byla za období první republiky definována jako promyšlená, účelná, uspořádaná činnost směřující k odstranění lidských nedostatků a zamezení jejich vzniku. Sociální péče o děti bez rodičů měla církevní, státní i soukromý charakter. Jednalo se o dobrou vůli střední vrstvy a byla kvalitně propracovaná. (Schiller, 1971)

Kodymová (2013) uvádí, že péče o mládež za období první republiky byla ukotvena v chudinské péči, eventuálně i v sociální péči a měla své specifické místo. Veřejná moc zasahovala, pokud se rodiče či poručníci ocitli bez hmotného zajištění či neplnili odpovídající povinnosti. Sociální péče byla z administrativních důvodů rozdělena do několika striktně daných kategorií:

- **Děti zdravé** – byly pod dozorem jednotlivých oddělení Okresní péče o mládež umístěny do pěstounské či ústavní péče. Na zajištění finančních prostředků se podílely společně s obcí i soukromé instituce. Obce mnohdy neměly dostatek peněz, aby mohly umístění dítěte do náhradní péče či ústavu obstarat samostatně. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi zajišťovaly veškeré náklady pouze veřejné subjekty státní správy.
- **Děti postižené** – se dělily na další tři podkategorie:

- a) tělesně postižení, jejichž péči zabezpečovala samospráva, na Slovensku a Podkarpatské Rusi stát;
- b) duševně nemocní, kteří byli odkázáni na pomoc dobrovolných spolků;
- c) mravně narušení, které bylo nutno vychovat, a patřili do kompetence státu.

Pěstounská péče v této době navazovala na tehdejší občanský zákoník končící monarchie z důvodu pozitivního progresu z minulých let. Jelikož se jevil jako značně propracovaný, oblast péče o dítě se dlouhá desetiletí nerozvíjela. (Sedláček, 1934)

Ministerstvo sociální péče vyhotovilo v roce 1936 osnovu zákona o veřejné péči o mládež, ve které se zaměřilo na zabezpečení existence „dětí pomoci potřebných“, které nespádají do kompetence žádných organizací ani osob. Druhou skupinou byly děti „mravně ohrožené“. Do třetí kategorie patřily „dětí abnormální“. Připravená reforma by umožnila odborné vyšetření, výchovu a zaopatření u rodičů či v ústavu, které by se týkalo všech dětí tělesně, mravně i duševně vadných. Poručenské soudy se měly výlučně soustředit na rozhodování o svěřeni dětí do veřejných institucí. Nově zřízené zvláštní orgány u zemských či okresních úřadů měly vést evidenci ohrožených dětí, vyšetřování dětí, vyhledávání ohrožených dětí a měly určovat druh pomoci, která jim má být poskytnuta, rovněž měly podávat takové návrhy soudům. Ani o rok později se veřejná péče o mládež nedočkala uzákonění, jelikož měla stále přednost péče o nezaměstnané, která byla vlivem hospodářské krize vysoká. Ve sledu událostí se podařilo prosadit pouze dílčí organizační a legislativní kroky týkající se ochrany dětí v cizí péči a dětí nemanželských, trestní soudnictví nad mládeží a záležitosti týkající se domáhání výživného, výchovy a zaopatření. Provedena byla i administrativní opatření na ochranu dětí – stravování, vánoční akce, ošacování, podpora kompetentních institucí nebo ochranných útulků. Posléze byl proces transformace pozastaven německou expanzí a druhou světovou válkou. V roce 1946 došlo k opětovnému projednávání formy zákona, avšak proměna společenských názorů kompletně změnila požadavek na péči o mládež. Zabezpečovat péči o děti mělo být postaveno na veřejných substancích, z důvodu značného přetížení soukromé sféry a s tím související nedostatečné péče. Požadavek vycházel ze skutečnosti, že v Čechách a na Moravě v tomto období vykonávalo svoji činnost 224 okresních péčí o mládež. Pověřeny byly výkonem dozoru nad dětmi v pěstounské péči a dětmi nemanželskými, spolupracovaly s trestním soudnictvím nad mládeží a zajišťovaly evidenci početných rodin. Taktéž jim byly svěřeny další rozsáhlé úkoly v péči o dorost a děti. Například okresní péče o mládež, které měly spolkový charakter a byly finančně závislé na příspěvcích od dobrovolníků, koordinovaly v Čechách a na Moravě 117 dětských domovů, 1 378 poraden pro matky s dětmi, několik učňovských domů, útulky pro

rodící ženy apod. Zároveň bylo jejich úkolem plánování různých akcí zaměřených na péči a podporu dětí. Postupně se podařilo sjednotit výchovné, zdravotní a sociální agendy zemské a okresní péči ve veřejné sféře a docílit komplexního pojetí sociální péče. Některé záležitosti byly nadále v kompetenci soukromých subjektů, jednalo se zejména o ochranu dětí v cizí péči a dětí nemanželských a poručenství. Nedostatečně zákonem opatřenou péči o děti lze deklarovat na příkladu z roku 1946. Děti opuštěné byly administrativně vydávány za děti cikánských kočovníků, aby se jim dostalo státem zabezpečené finanční ochrany. Péče o mládež spadala výhradně do kompetence národních výborů se státními zaměstnanci. Dobrovolným subjektům byl vstup do péče o mládež zakázán. (Kodymová, 2013)

4.1 Formy pěstounské péče

Matějček (1999) uvádí, že pěstounská péče měla jednak formu individuální, jednak kolektivní. Konkrétní podobu lze rozdělit na čtyři následující základní typy:

- **Nalezenecká pěstounská péče**, která byla určena dětem pocházejícím ze sirotčinců a nalezinců. Po dosažení určitého věku se dítě vracelo zpět do ústavu. Jednalo se o podobný typ pěstounské péče praktikovaný v období Rakousko-Uherska, obdobou však bylo svěření jedince do péče manželů namísto pouze ženy. Zvyšovala se také hranice věku dítěte. Jedinec se nacházel u pěstounů namísto do šesti let věku již o tři roky déle, následně do 16 let, a poté se navracel zpět do péče ústavu. Dítě již nebylo posíláno do domovské obce. Výběr pěstouna a dohled zajišťoval ústav za základě tzv. ústavního poručenství.
- **Pěstounská péče, která byla řízená Okresními péčemi o mládež**. Taktéž určitým způsobem navazovala na Rakousko-Uhersko. Mezníkem se stal až zákon č. 256/1921 sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských a vl. nařízení č. 256/1930 Sb., jímž se zákon prováděl. Důležitým aspektem budoucích náhradních rodičů byla mravní bezúhonnost, kvalitní zdravotní kondice a dobré psychické rozpoložení. Jedinec musel disponovat stálým zaměstnáním a bydlením a schopností zajistit dítěti řádnou výchovu. Pěstounskou péči zajišťovala okresní péče o mládež, kterou lze poskytovat za peněžitou odměnu či zdarma. Pečovali o více než patnáct tisíc jedinců, jejichž počet se v době protektorátu snížil o polovinu. Značná část dětí byla v péči bez nároku na odměnu.
- **Pěstounská péče na koloniích** zakládána v blízkém okolí, kde se rodiny staraly o svěřené děti. První zmínky lze spatřovat na Moravě, odkud se následně péče šířila do

Čech. Sociální pracovníci v obcích či okresech vyhledali přes tisíc vhodných rodin, kterým svěřili do péče mladého jedince. Díky blízkosti náhradních rodin bylo možné rodiny lépe kontrolovat a popřípadě pomáhat s výchovou dětí. V první polovině 20. století Okresní péče o mládež vedla šestnáct kolonií. Jejich počet se v roce 1934 zvýšil na 24. Rodiny si mohly vzájemně pomáhat, podporovat se a předávat informace. Tento typ náhradní péče lze považovat za předchůdce SOS dětských vesniček.

- **Pěstounské péče na základě dohody soukromoprávního typu** mezi pěstouny a rodiči. Jednalo se o mimosoudní jednání. Tato forma pěstounské péče se postupně proměňovala na svěřování dětí příbuzným. Tento typ náhradní rodinné výchovy jako jediný přetrval až do sedmdesátých let.

4.2 Právní a institucionální zabezpečení péče o děti

Hrušáková (1998) charakterizuje, že po vzniku Československé republiky se jednalo o tzv. recepční normu, která navazovala na dosavadní občanské právo, které platilo v bývalé Rakousko-uherské monarchii. Tehdejší Všeobecný občanský zákoník rakouský z roku 1811 a ve znění pozdějších novel platil zejména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Slovensko přijalo reciproční normu uherského občanského práva vyskytující se v předpisech obyčejového práva. Přijetí dvou rozdílných právních předpisů způsobovalo v nově vzniklé republice značné komplikace, které se nepodařilo po celou dobu trvání vyřešit a sjednotit. (Hrušáková, 1998)

Schiller (1971) ve svém díle popisuje, že společenská péče o děti, též nazývaná péčí sociální, je za období první republiky určována hospodářsko-společenskými poměry panující v období. Odvozuje se od stále se proměňujících ekonomických a kulturních podmínek. Veřejná sociální péče byla zakotvena zejména v předpisech o péči chudinské. V Českých zemích byla vykonávána dle říšského zákona o **domovském právu a zemského zákona o chudinské péči** z poloviny 19. století. Řídily ji domovské obce poskytováním minima existenčních potřeb dětem i dospělým, kteří neměli dostatek obživy z jiných zdrojů. Slovensko se řídilo článkem 22 z roku 1886. Převzaty byly sirotčí fondy, nemocnice s nízkou kapacitou lůžek pro děti a několik ústavů pro mládež vyžadující zvláštní péči.

V Čechách, Moravě a ve Slezsku byly již roce 1901 vytvořeny zemské sirotčí fondy, které sloužily pro zaopatření a výchovu chudých, osiřelých, odložených, zanedbaných dětí. Z jejich prostředků vznikla řada ústavů pro péči o mládež. Jednalo se o nestátní subjekty vystupující v oblasti pěstounské péče. Na Slovensku vykonávala péči o mládež státní správa a na základě

právních předpisů vznikaly **státní dětské domovy**. Staraly se o děti bez rodin od narození do 15 let. Všechny státní úřady měly povinnost hlásit poručenskému soudu počet těchto jedinců. Domovské obce musely pečovat o děti do doby, než se dostaly do svazku státního dětského domova. Ve vlastní ústavní péči se nacházely pouze krátce, jelikož byly následně předávány do tzv. **venkovských osad** k pěstounům, kteří za to dostávali úplatu. Na osady dozoroval státní dětský domov. V ústavní péči zůstávaly delší dobu děti nemocné, nevyvinuté či vyžadující zvláštní starost z určitých důvodů. Náklady do 7 let věku dítěte hradil stát, poté domovská obec. Státní dětské domovy plnily svou funkci až do roku 1945 i za okupace. Zanikly při zavedení jednotné soustavy ústavů a zařízení pro mládež. Na tomto podkladě byla rozvíjena státní sociální péče v první republice. Začal se brát větší ohled na práva dětí. Ustanovila se osmihodinová pracovní doba, která zakazovala činnost jedinců do 14 let. Ženy měly právo na dávky v mateřství. Zavedl se důchod na děti, sirotky a polosirotečí důchod. (Schiller, 1971)

Československá republika navazovala na již zlepšený systém péče o mládež, který vznikl v období Rakouska-Uherska. Institut nalezců byl nově přejmenován na **ústavy péče o dítě**. Z okresních komisí se stala **Okresní péče o mládež**, která měla ve své působnosti i moc výkonnou v případě osiřelé a opuštěné mládeže. Česká zemská komise se stala **zemským ústředím péče o mládež**. V roce 1931 spravovala okresy 24 okresních sirotčinců, stát spravoval 60 dětských domovů, určených k dočasnému, ozdravnému pobytu opuštěných a osiřelých dětí. Funkce tehdejších dětských domovů lze přirovnat k dnešním diagnostickým ústavům. Kapacita nepřesahovala 20 míst a děti se následně vracely do vlastních rodin nebo se jim hledaly rodiny nové. V nejhorších případech přecházely do ústavů pro „mládež úchylnou“. (Matějček, 1999)

Nejvýznamnější instituce, které řídily péči o opuštěné a osiřelé děti, byly již zmiňované **Okresní komise pro péči o mládež s Českou zemskou komisí pro mládež**, kde se centralizovala moc. Bubleová (2000) uvádí, že v roce 1908 vznikla na základě říšské moci Ústřední péče o mládež ve Vídni, jenž měla zabezpečovat sdružování a zastřešování národní pobočky všech národů Rakouska-Uherska. V praxi však zaměřovali pozornost pouze na německé pobočky a v důsledku toho byl následně zformován český přípravný výbor, který založil Českou zemskou komisi pro péči o mládež. Mezi její hlavní náplně spadala zejména podpora skrze dobrovolné pracovníky činnosti Okresních komisí péče o mládež. Zaměřovala se také na vzdělávání učitelů na školách a ústavních zařízeních v oblasti péče o mládež. Plnila funkci informační například psaním časopisu Ochrana mládeže. Ve státní sféře zaujímal zvláštní postavení, nevyznačovala se výkonnou funkcí, ale pouze pomocnou. Svou aktivitou

přispívala k rozšíření pojetí péče o mládež na podkladu práce mnoha dobrovolníků. Česká zemská komise, jak již bylo výše zmíněno, vytvořila mnoho sirotčinců a hrála ústřední úlohu po 1. světové válce, kde se na našem území nacházelo mnoho poválečných sirotek. Postupně se zvyšovala jejich pravomoc a v průběhu období první republiky se jejich moc přeměňovala na výkonnou. Dobrovolní zaměstnanci a nadšenci se pozvolna proměňovali na erudované pracovníky s hojnými zkušenostmi.

Česká zemská komise se v roce 1921 přejmenovala na **zemské ústředí péče o mládež**. Řídila a kontrolovala 220 organizací v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 79 institucí zaměřených na péči o mládež. Spravovala a sjednocovala činnost sociálních pracovníků v rámci spolupráce s příslušnými úřady. Dosazovala pracovníky do poradních a s právních sborů zastupitelstev. Nadále plnila funkci vzdělávací a informační a díky získaným finančním prostředkům od veřejných subjektů v maximální míře pomáhala potřebným dětem.

Na základě toho lze rozlišit tři druhy organizací: veřejnoprávní, polooficiální a soukromoprávní. (Bubleová, 2000)

- **Veřejnoprávní instituce** byly spravovány státem, okresem, obcí či veřejnoprávním svazkem. Ve státní moci spadaly po péče ministerstev. Pověřeným výkonem dozoru byly okresní soudy, které se zaměřovaly zejména na oblast opatrovnické a poručenské péče. Okresní péče o mládež zabezpečovala péči o opuštěné a osiřelé děti. V období první republiky povinnost zřizování nalezinců a sirotčinců přešla z okresů na základě chudinského zákona na politické okresy. Obcím bylo uděleno zřizování dětských domovů, sirotčinců a útulků na základě domovského práva.
- **Polooficiální instituce** realizovaly své záměry prostřednictvím různých dobrovolných spolků. Fungovaly na obdobném principu jako České zemské komise z období monarchie. Spolupracovaly s veřejnými institucemi za účelem péče o osiřelé a opuštěné nezletilé.
- **Soukromoprávní instituce** byly založeny na práci dobrovolníků. Jednalo se o dobrovolné sdružení tvořící organizační strukturu, která sloužila k vedení a dohledu jednotlivých organizací. (Smolíková, 2014)

4.2.1 Právní úpravy týkající se náhradní výchovné péče

Důležitým bodem v této oblasti byl institut poručenství, který lze chápat dle autorů Schella a Tauchena (2012) jako péči jiné osoby o nezletilou osobu, která se ocitla bez moci otci. Pověřená

osoba o dítě pečovala buď sama, nebo plnila povinnosti nalézt jedinci jinou osoby, která by péči zajišťovala místo ní. Taková osoba hájila práva dítěte a zároveň zajišťovala jeho zdárný a zdravý vývoj. Institut poručenství sloužil zejména k ochraně zájmů nezletilých jedinců ze strany jiných subjektů než rodičů. Uplatňoval se na základě soudního rozhodnutí v případech a povinnost přijmout jej měl každý svéprávný a kvalifikovaný občan. Oprostit se směl pouze z omluvitelných důvodů, které uváděl zákon. Soudní orgán se při rozhodování řídil poslední vůlí rodičů a příbuzných, pokud nebyla uvedena, zvolil poručníka z řad vhodných občanů. Poručník následně složil poručenský slib a obdržel dekret, který jej legálně umocňoval k plnění všech náležitostí poručenství. Zajišťoval se dětem narozeným do nemanželského svazku, polosirotkům bez otce, dětem, jejichž otec nedisponoval touto otcovskou mocí, nebo mu byla odebrána a dětem, jejichž otec cestoval a nemohl se dočasně starat. Poručenství dítěti zajišťovalo jistotu péče o jeho majetek i řádnou výchovu ze strany poručníka. Pečující osobě náležela odměna, která nahrazovala vynaložené prostředky související s náklady na výchovu a další výdaje, pokud o dítě pečoval osobně. Poručenství zanikalo v případě smrti poručníka či poručenice, zletilosti dítěte, obnovením otcovské moci, propuštěním poručníka z moci úřadu. Lze rozlišovat tři druhy poručenství: **individuální, hromadné a ústavní**.

Citelné **reformy se také týkaly oblasti pěstounství** jako jedné z formy náhradní výchovy. Do té doby bylo pěstounství obsaženo v institutu schovanství upravené občanským zákoníkem vyhotoveným v roce 1811. Kvůli častému zneužívání pěstounskými rodinami ve vlastní prospěch byl nahrazen zákonem č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských a vládním nařízením č. 29/1930 Sb., kterým se uvedený zákon prováděl (EPRAVO.CZ, 2015). Zákon stanovil, že pěstounství vznikalo pouze za předpokladu smluvní domluvy, kterou se jedinci zavazovali řádně pečovat a vychovávat svého svěřence. Uvedená právní úprava deklaruje nepříznivou sociální situaci v souvislosti s vysokou mortalitou novorozenců a dětí, které jsou umístěné v pěstounských rodinách či nemanželských dětí. Novela cílila na zmírnění těchto důsledků a zejména na snížení zneužívání institutu pěstounství, který mnohdy sloužil početným rodinám pouze jako přivýdělek a péči o svěřené jedince zanedbávali. Hlavní podmínkou bylo určit, za jakých podmínek lze pěstounskou péči poskytovat. Jednalo se o smluvní vztah mezi pěstounem a zákonným zástupcem dítěte, který zavazoval náhradní rodinu o řádnou péči a výchovu. Pěstounem se mohla stát buď fyzická osoba, nebo ústav v podobě sirotčinců, útulků, dětských domovů apod. Pod ochranu zákona spadaly všechny děti nacházející se v jiné formě péče než v péči vlastních rodičů do 14 let.

Osoba, která chtěla do své péče přijmout nezletilé dítě, musela žádat o povolení příslušný dozorčí úřad v místě svého bydliště. Pokud se jednalo o poručníka či příbuzného, o povolení žádat nemuseli za předpokladu udělení souhlasu poručenského soudu či úřadu. Žadatel prokazoval schopnost plnit funkci pěstouna zdravotní, majetkovou a bytovou způsobilost. Taktéž dokazoval mravní bezúhonnost, zaměstnanost, stejnou národnost a náboženské vyznání jako dítě apod. Vládní nařízení upravovalo podmínky, za kterých dítě nemůže být přijato do náhradní rodiny, jednalo se zejména o časově náročné zaměstnání, které by znemožňovalo dostatečnou péči. Dále se zaměřovalo na věk budoucího pěstouna, který by mohl být překážkou k dostatečné péči apod. Jestliže po řádné kontrole vše proběhlo úspěšně, náhradní rodič získal pěstounskou knížku. V tomto případě se jednalo o **individuální pěstounskou péči**.

V případě **kolektivní pěstounské péče** neboli ústavní výchovy mohl být jedinec přijímán pouze za souhlasu zemského úřadu v působnosti svého obvodu. Podmínkou povolení bylo naplnění všech předem daných ustanovení, které zaručovaly řádnou péči o nezletilého jedince. Ústav byl upraven a zařízen po výchovné, zdravotní, hospodářské a technické stránce tak, aby plně vyhovoval potřebám dítěte. Pokud ústav vykonával také školní vzdělávání, musel vykázat splněné podmínky v souvislosti se stanovami školských předpisů. (Zákon č. 256/1921)

Vládní nařízení následně udávala zvýšený **státní dozor nad výkonem náhradní výchovy**. Účelem dozoru na děti v cizí péči a na děti nemanželské je zabezpečit dostatečný tělesný, rozumový a mravní vývoj. Paragraf devět uváděl závazky pěstounů, kteří měli povinnost přijatému dítěti zabezpečovat svědomitou péči obdobnou jako svému vlastnímu dítěti. Dítěti obstarávali stravu, oděv, adekvátní lékařskou péči a výchovu v domácím prostředí. Pěstoun převzetí nezletilého jedince oznamoval dozorčímu důvěrníkovi či úřadu v místě bydliště či Okresní péči o mládež. Obdobně museli oznámit, pokud se o dítě nechtěli, nebo nemohli starat, v případě úmrtí, stěhování a dalších okolností, při kterých byli nuceni pěstounskou péči ukončit. Prodleva oznámení mohla být nejpozději 15 dnů. Každé dítě mělo vedený spis, který náležel dozorčímu úřadu nebo pověřené Okresní péči o mládež a také dozorčímu důvěrníkovi. Uvedený list obsahoval všechny podstatné poměry mezi náhradními rodiči a přijatými dětmi, sloužící pro účel ochrany dítěte. Dozorčí úřad nebo Okresní péče o mládež byla taktéž pověřená úkonem vedení evidence pěstounů, dětí v náhradních rodinách a dozorčích úředníků. Stejně jako pěstoun musel plnit své povinnosti vázané nařízením, také dozorčí úředník měl náležité závazky. Jednalo se zejména o vedení v patrnosti významných údajích týkající se vývojového, mravního a tělesného stavu. Zaměřoval se také na školní prostředí týkající se prospěchu, chování a docházky. Rovněž vedl záznam o důležitých skutečnostech při občanských

prohlídkách. Úředník podněcoval v rodinách pochopení pro péči o cizí děti a bral na vědomí všechny osoby nacházející se v bezprostřední blízkosti dítěte, chování, prospěch.

V případě, že schovatelé nedodržovali své povinnosti vůči dětem, které jim byly svěřeny do pěstounské péče, hrozilo jim riziko trestněprávní odpovědnosti. Jedinci nacházející se v mimoústavní péči spadali do kompetence okresních soudů, vyšších soudů a ministerstva spravedlnosti. Dohled v oblasti ústavní výchovy vykonával zemský úřad a ministerstvo sociální péče.

Z výše uvedených důvodu byl přijat zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež, který upravoval záležitosti týkající se péče o mládež. Tento zákon zrušil Okresní péči o mládež a zemské ústředí péče o mládež. Přenesený výkon činnosti těchto institucí nyní náležel okresním a zemským národním výborům prostřednictvím sociální péče a zvláštních komisí. Vládní nařízení 202/1947 Sb., jímž se zákon prováděl, usnesený 17. listopadu 1947, stanovoval, kompetence, které pověřené sociální péče a zemský národní výbor spravoval. Jednalo se zejména o plánování a koordinování péče o mládež, dozor nad komisemi okresní péče o mládež a ústavní péči, vedení evidence tělesně vadných, duševně úchylných, mravně ohrožených. Do jejich jurisdikce taktéž patřila ústavní péče o matky s nezletilými dětmi, financování, zřizování a provoz zařízení pro zotavení apod. Místní národní výbory zřizovaly ve svém obvodu dětské, zemědělské, žákovské útulky a jesle. Všechny náklady spojené s péčí o mládež přebíral stát. Uvedené právní normy znamenaly pro pěstounskou péči změnu hlavně v podobě přebírání většinové agendy státními subjekty a zanikáním spolků. (Zákon č. 48/1947)

5. Období socialistického Československa

Ukončení druhé světové války znamenalo pro značnou část velmocí nastoupení nové vládnoucí ideologie. Konec každé velké války zapříčinil radikální revoluci. Poválečná doba přinesla vzestup socialistického proudu, který se projevoval ve značném rozšíření vlivu socialistických a zejména komunistických stran (Kaplan, 1991). Kotous a spol. (2013) charakterizují, že v souvislosti s příznivým hospodářským vývojem docházelo k velkému sociálnímu rozmachu. Jednalo se o hlavní příčinu udávající, že sociální opatření mohou pozitivně ovlivňovat hospodářskou činnost. Kvalitně nastavená sociální opatření přispívají k příznivějšímu zajištění pracovního výkonu jedince. V člověku také podněcují společenskou poptávku, která přispívá k udržení rovnováhy mezi ekonomikou a stimulací podnikatelské aktivity. Košický vládní program vydaný v roce 1945 prohlašoval, že vláda položí základy velkorysé sociální politiky a sociální péče pro všechny pracující vrstvy. Posledním demokratickým krokem bylo přijetí zákona o národním pojištění v roce 1948. V rámci vlivu vládnoucí strany se v roce 1951 zrušilo ministerstvo sociální péče a vzniklo ministerstvo pracovních sil. Stát přebíral dominantní roli ve všech sférách života jedince, vyvíjel se systém sociálního zabezpečení, zvyšoval se počet dávek, a naopak se snižoval věk odchodu do důchodu. Socialismus propagoval plnou zaměstnanost a domněnku, že sociální problémy se dějí pouze v kapitalismu. (Kotous a spol. 2013)

Budování vyspělé socialistické společnosti a přechod ke komunismu znamenal pro vládnoucí stranu zaměření se hlavně na děti, jako budoucnost společnosti. Podstatným aspektem bylo vychovávat všestranně rozvinutého a vzdělaného člověka. Jeho výchova byla záležitostí celé společnosti pod vedením komunistické strany Československé republiky. Děti byly vychovávány v duchu pokročilých zásad, zejména k práci a kolektivu. Důležitou úlohu hrálo přijetí školského zákona, jakožto hlavního subjektu činného ve vzdělávání jedince. Druhotným zaměřením byla změna zákona o rodině, která završila školský zákon a výchovná péče o mladé jedince přešla zcela do kompetence státu. Získat děti k vlastnímu prospěchu bylo první věcí, o kterou totalitní režim usiloval a zároveň chtěl vzdálit se rozvracejícím vlivům jejich rodin a indoktrinace k vidění světa obdobně jako aktuální vládnoucí ideologie. (EPRAVO.CZ, 2019)

5.1 Reorganizace systému náhradní výchovné péče

Matějček (1999) uvádí, že okresní komise péče o mládež a jejich zemské ústředí bylo vládnoucí mocí zrušeno. Vybudovaný vzájemně provázaný systém sociální ochrany ohroženého dítěte byl zničen ve prospěch kolektivizace, která se týkala všech sfér života jedinců. Vytvořené formy pěstounské péče za první republiky byly v roce 1950 taktéž zrušeny, s výjimkou příbuzenské. V následku mocenské ideologie a koncepce se vytvořil monopol státu a vše spadalo pod jeho absolutní kontrolu. Tudíž zanikaly soukromoprávní instituce a dobrovolné spolky pod nátlakem vlády. Jejich myšlenkou bylo z dětí vytvořit socialistického člověka, což nelze, pokud bude vychováván v náhradní rodině. Institut pěstounství krajně ohrožoval vytvořené koncepce a byl nahrazen ústavní péčí. Obnovení pěstounské péče zaznamenáváme až po více než dvaceti letech. (Matějček, 1999) Nutno připomenout, že průběh, při kterém jsou opuštěné děti umisťovány do ústavu, kde se jim dostává pouze emočně poměrně chudého prostředí, byl již v této době kritizován. Kvůli špatným vlivům, které s sebou ústavní výchova přinášela, bylo umístění dětí do náhradních rodin preferováno před ústavní výchovou. Roku 1973 byl poté přijat zákon č. 50/1973 Sb. o pěstounské péči (EPRAVO.CZ, 2015).

5.2 Právní úprava a zřizovatelé náhradní výchovné péče

Novelizace zákona č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež přinesla úplné zničení vybudovaného systému pěstounské péče, který byl popsán v předchozích kapitolách. Zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí kompletně upřednostnil ústavní péči před péčí v domácím prostředí. Zákon uvádí, že stát má zajišťovat řádnou výchovu všech osiřelých či opuštěných dětí v uvědomělé občany ve prospěch většinové společnosti. Paragraf devět popisoval, že pokud je potřeba svěřit dítě do péče nahrazující rodinou péčí, bude umístěno zásadně do péče kolektivní či do rodiny, kde bude jedinec vychováván k lásce k lidovému demokratickému státu, zajistí dítěti příznivé prostředí pro jeho rozvoj a zpravidla si dítě osvojí. Následně zrušil veškerá ustanovení zákona č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských upravující pěstounskou péči a s tím spojené vládní nařízení.

Náhradní rodinná péče mohla být **realizována pouze na základě osvojení či poručenství**. Sociálně-právní ochrana byla zastoupena v institutu poručenství (opatrovnictví) a hromadného poručenství. Děti nacházející se v pěstounské péči byly přemístěny do dětských domovů, pokud

nedošlo k následnému osvojení nezletilého jedince. Úkony s tím související obstarávaly úřadovny ochrany mládeže. Financování nákladu spojených na úhradu osobních potřeb dětí poskytoval stát prostřednictvím poručenského (opatrovnického) soudu. (Zákon č. 69/1952)

5.3 Kolektivní výchova

Zavedený koncept kolektivní výchovy se vyznačoval umístováním dětí do státem zřizovaných a kontrolovaných ústavů. Jedinci byli rozděleni podle věku. Kolektivní péči pro děti bez rodičů do tří let zřizovaly dle zákona č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže zdravotnické ústavy. Starším jedincům byly poskytnuty domovy a jiné výchovné instituce. Dětské domovy, nacházející se v budovách bývalých klášterů byly spravovány jednotlivými ministerstvy. Děti byly oddělovány od sourozenců a nebral se v potaz jejich psychický stav a individuální potřeby. Jedincům byla poskytnuta strava, oblečení a vzdělání, ale duševně značně strádali. Zlepšení přišlo až později, když byla ustanovena Organizační směrnice pro dětské domovy a další výchovné zařízení v roce 1972. Zavedla kromě jiného zvýšení věkové hranice pro odchod z dětského domovu z patnácti let na osmnáct. O šest let později byla doplněna o možnost prodloužení odchodu až do konce přípravy na zaměstnání. (Smolíková, 2014)

V 60. letech se začali někteří významní dětští lékaři, například Langmeirem, Dunovský a Matějček, zabývat psychickou deprivací dětí způsobenou ústavní péčí. Na základě těchto myšlenek se začal rozvíjet se koncept tzv. SOS vesniček u nás. Inspiraci čerpali ze zahraničí zejména z Rakouského pojetí SOS vesniček, kde fungovali již od roku 1949. Hlavní myšlenkou bylo nalezení jistého útočiště pro poválečné sirotky a pozůstalé vdovy. V roce 1968 se založil kruh přátel SOS dětské vesničky a přípravný výbor Sdružení přátel SOS dětské vesničky. Jejich hlavním cílem bylo vytvoření bezpečného prostředí pro ohrožené děti bez vlastního domova. První SOS vesnička vznikla o dva roky později v Doubí u Karlových varů a rychle se zaplnila. Vesničky zaznamenaly pro velký zájem značný rozmach, který trval až do roku 1974, kdy stát začal likvidovat sdružení. Instituce byla převedena do působnosti státu, ale kvůli vysoké angažovanosti veřejnosti nadále pokračovala. Změna nastává v roce 1975, kdy je sdružení kvůli panujícím politickým podmínkám nuceno svou činnost zastavit. (SOS dětské vesničky, 2016)

5.4 Poručenství a opatrovnictví

Přijatý zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném zcela **vypustil institut pěstounství**, avšak nadále zůstalo v právním řádu poručenství jako forma náhradní výchovy. Poručenství sjednané soudem bylo poskytováno dětem bez rodičovské moci. Poručník pečoval o svého svěřence a spravoval jeho majetek dle platných stanov, avšak nezastupoval ho v právních úkonech. Při výběru poručníka soud preferoval osobu, zvolenou biologickými rodiči nezletilého jedince, popřípadě příbuzného či osobu blízkou dítěti. (Zákon č. 265/1949)

Hromadné poručenství či opatrovnictví, jak již bylo uvedeno výše, spadalo pod zákon č. 69/1952 o sociálně-právní ochraně dětí. V případě zájmu nezletilé osoby soud přenesl na úřadovnu určité povinnosti zákonného zástupce. Úřadovna zajišťovala, aby žádné dítě nezůstalo bez právního zastoupení. Zastupující úřadovna také dohlížela na činnost poručníků a opatrovníků a sloužila jako pomoc soudu při dozoru. (Zákon č. 69/1952)

Glos (1972) popisuje, že **institut poručenství byl zákonem č. 94/1963 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí pozměněn na institut opatrovníka**. Uvedený institut dítě využívalo, pokud se nacházelo v situaci, kdy došlo k úmrtí rodičů nebo při zbavení či pozastavení jejich zákonné odpovědnosti. Opatrovník odpovídal společnosti za všestranný vývoj nezletilého a podával soudu účty týkající se správy jeho majetku. Na rozdíl od osvojení a rodičovství se prováděly pravidelné kontroly řízené soudem. Zvoleným opatrovníkem mohl být příbuzný dítěte, občan či národní výbor. Opatrovník ustanovený nezletilému byl relativně na dlouhý čas povinen přebírat obdobnou odpovědnost jako rodič nebo osvojitel. V situaci, kdy nešlo plnit všechny funkce spojené s institutem opatrovnictví, osvojením či rodičovstvím, právní forma stanovuje **opatrovníka ad hoc** na naplnění konkrétního zájmu dítěte. V praxi to znamenalo, že nezletilý jedinec měl v určitém období například dva opatrovníky zároveň. Jednoho relativně stálého a dalšího na naplnění konkrétní úlohy dle potřeby a ochrany práv dítěte. Ustanovení opatrovníka ad hoc znamenalo vždy něco jedinečného. Zvolený jedinec omezoval práva zákonných zástupců dítěte (rodiče, osvojitele, opatrovníka). Proto soud rozhodl o záležitostech k zajištění, aby práva zákonných zástupců omezil pouze do nezbytné míry na zabezpečení ochrany nezletilého jedince. Jakékoliv rozhodnutí opatrovníka ad hoc se podřizovalo soudnímu rozhodnutí a jeho funkce končila splněním daného úkonu. (Glos, 1972)

5.5 Znovuzavedení pěstounské péče

Hrušáková (2006) uvádí, že prvotní navrácení svěřeného nezletilého jedince do péče v rodinném kruhu místo ústavních institucí lze zaznamenat v přijaté novelizaci zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, který nahrazoval předešlé zákony o sociálně-právní ochraně mládeže a zákon o rodině z roku 1949. Neupravoval pěstounskou péči v takové podobě, jaká byla známá z období první republiky. Nezletilé dítě mohlo být dle paragrafu 45 ZOR svěřeno do péče **jiné fyzické osoby** na základě soudního rozhodnutí za předpokladu, že je schopná dítěti zajistit řádnou výchovu. Dítě bylo možné svěřit do společné výchovy manželskému páru v případě souhlasu obou partnerů. Rozvodem společná péče o nezletilého jedince zanikala. Soudně byla vymezena základní práva a povinnosti vůči přijatému dítěti. Zpravidla byl rozsah práv a povinností charakterizován tak, že náhradní pečující osoba či manželé zajišťují nezletilému dítěti výchovu a zastupují jeho majetek a běžné záležitosti. Soudní rozhodnutí v žádném případě nemohlo převést všechna práva a povinnosti nabývající rodičovstvím na jinou osobu. Pokud byl proveden soudní zásah do rodičovské odpovědnosti, dítěti byl soudně přidělen poručník. Náhradní rodina neplnila vyživovací povinnost a biologičtí rodiče zůstávali nadále zákonnými zástupci. Znamenalo to, že se mohli podílet na výchově, zastupovat a spravovat jeho majetek, avšak nenáleželo jim právo o dítě pečovat osobně. Stále se upřednostňovalo **svěření jedince příbuzným před péčí cizí osobou**. V praxi byli nezletilí jedinci nejčastěji svěřeni do péče prarodičům, tetě či strýci nebo staršímu sourozenci či jiným příbuzným. (Hrušáková, 2006)

Změnu k přístupu k výchově dětí lze přikládat, jak již bylo zmíněno výše značné kritice, která se nesla od začátku zrušení pěstounské péče a upřednostňování péče ústavní. Taktéž výzkumy týkající se psychické újmy způsobené ústavní výchovou přispěly k lepší právní ochraně opuštěných a osiřelých dětí. Proto byl roku 1973 přijat **zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči**. Jednalo se o státem zřízený, kontrolovaný a peněžitě založený obnovený institut náhradní rodinné výchovy (EPRAVO.CZ, 2015). Účelem zákona bylo vytvoření všestranných podmínek pro zdárnou výchovu a vývoj nezletilých jedinců. Pokud byla ohrožena řádná výchova ve slušného občana, orgány činné v tomto odvětví zajišťovaly na základě zákona o rodině jistou formu výchovných opatření. Prohloubení těchto opatření lze umožnit svěřením nezletilého jedince do pěstounské péče na základě zákona o pěstounské péči. Za předpokladu, že jedinci nelze zabezpečit osvojení či ústavní výchovu, která by se jevila jako účinnější řešení dané situace. Pěstounská péče zaniká zletilostí přijatého dítěte či úmrtím pěstouna nebo nezletilého jedince. U jedince svěřeného do společné pěstounské péče manželů je důvodem zániku navíc

rozvod. Pěstounem se mohl stát kdokoli s kladnými předpoklady pro výchovu, bez morálních a zdravotních závad, které by se projevovaly jako překážka. (Zákon č. 50/1973)

Glos (1975) doplňuje, že okresní národní výbory v součinnosti s městskými tyto občany vyhledávaly a vedly jejich seznam. Při vyšetření potencionálního pěstouna se braly v potaz jeho bytové poměry, občanská bezúhonnost, přístup k práci a společnosti, schopnost vychovávat dítě. Pěstouni, kteří vykonávali pěstounskou péči, dostávali peněžitou odměnu s ohledem na počet přijatých dětí, který nesměl být vyšší než osm. Dále se peněžitá dávka vyplácela s ohledem na jejich věk, zdravotní stav a mentální úroveň. Pěstounská péče se týkala především dětí, u kterých rodiče dlouhodobě nemohli zajistit řádnou výchovu s ohledem na svůj tělesný, mravní a duševní stav nebo v případě úmrtí rodičů nebo v situaci, kdy opatrovník nemá soudně stanovenou povinnost osobně pečovat o svěřené dítě, nelze dosáhnout osvojení a ústavní výchova se jeví jako nevhodná. Pověřené okresní národní výbory vedly evidenci těchto dětí, které byly vhodné pro pěstounskou péči s trvalým pobytem v jejich obvodě. Jejich kompetence také zahrnovala dohled nad výkonem pěstounské péče. Prostřednictvím svých pracovníků zajišťovala pravidelnou návštěvu domácnosti pěstounů, kde se osobně přesvědčovali o vývoji a výchově přijatého jedince i o poměrech, ve kterých žije. Dítěti okresní národní výbor zajistil odbornou poradenskou službu složenou z psychologa, pediatra a pedopsychologa, která taktéž sledovala zdárný vývoj jedince. V neposlední řadě bylo kontrolováno využití příspěvku na úhradu potřeb dítěte. Pěstoun vedl záznamy o příjmech a nákladech, které vynaložil v rámci péče o nezletilého jedince. (Glos, 1975)

Špiláčková (2016) uvádí, že sociální práce v náhradní rodinné péči byla realizována jednak individuálně a jednak jako práce se skupinou.

- **Individuální sociální práce** – Na okresech a krajských národních výborech byli pro oblast náhradní rodinné péče určeni sociální pracovníci. Jednalo se o nejčastěji zvolenou metodu práce vycházející ze sociální diagnózy, z níž se vymezila sociální prognóza. Sociální prognóza uváděla zhodnocení sociální, psychické, zdravotní a sociálně-právní situaci nezletilého jedince. Předmětem zájmu v náhradní rodinné péči bylo dítě i dospělý jako uchazeč o náhradní péči. Sociální práce spočívala ve **fázi přípravné**, která zahrnovala shromažďování informací nutných při výběru vhodných dětí. Zkoumala se osobní, rodinná a zdravotní anamnéza rodičů dítěte. Druhou oblastí zájmů sociálních pracovníků bylo vyhledávání vhodných pěstounů/osvojitelů. Účelem bylo sociální šetření v nové rodině soustřeďující se na vztahy, sociální a citové klima, do kterého mělo být dítě umístěno. Sociální pracovnice okresních národních výborů a manželské a

předmanželské poradny prováděly vlastní šetření potencionálních pěstounů. Zvolená metoda prověření spočívala v polořízeném rozhovoru dle předem vypracovaného schématu, který zároveň umožňoval spontánní odpovědi uchazečů. Druhá fáze individuální práce v náhradní rodinné péči byla **fáze vedení**. Zaměřovala se na kontrolu a sledování již vzniklých rodin. Sociální pracovník se měl stát pro rodinu důvěrníkem, oporou či odborným poradcem.

- **Sociální práce se skupinou** – Přestože se jednalo o méně častou metodu sociální práce v náhradní rodinné péči, měla taktéž významné místo. Její výhoda spočívala v působení na větší počet osob najednou. Důležitými předpoklady pro kvalitně zajištěnou sociální práci byly organizační schopnosti a dovednosti práce se skupinou. Jednalo se o velmi časově náročnou agendu, závislou na kreativních nápadech dané sociální pracovnice. Jedním ze způsobů, jak skupinovou práci realizovat bylo formou besed, které se osvědčily jako propojování pěstounů. Náhradní rodiče si mohli vyměňovat informace, těžkosti a schopnosti řešení. Besedy realizovaly okresní národní výbory a krajské národní výbory.

Sociální práce v rámci kraje, okresu, regionu zahrnovala veškerou činnost sloužící k veřejné prezentaci náhradní rodinné péče. Týkala se oblasti organizační sloužící k angažování pracovníků jiných složek a interních soustřeďující se na problematiku náhradní rodinné péče. Dále se jednalo o koordinační činnost poradních sborů a veřejnou činnost sloužící k působení na veřejné činitele.

Závěr

Je těžké si uvědomit, že dnešní mladí dospívající byli ještě v 19. století často zneužíváni a jejich práva byla krajně ohrožena. Děti z počátku neznaly žádné štěstí a neměly ani žádná práva. Starověké Řecko a Řím, kde se prvně setkáváme s institutem kojných, jakožto prvním předchůdcem pěstounské péče, nemělo žádné právní normy, sloužící k ochraně dítěte. Mladý člověk se nacházel zcela v rukou moci hospodáře, se kterým obýval domácnost. Raný Středověk nesoucí se ve znamení pověr a předsudků znamenal pro dítě také mnoho utrpení, jelikož panoval necitelný přístup k nenarozeným dětem a novorozencům. V této době se stále více rozvíjel institut kojných, které se stávaly součástí panství šlechty a děti obvykle vychovávaly a pečovaly o ně i v pozdějším věku. Rodina se péče o dítě nevzdávala dobrovolně či kvůli zbavení odpovědnosti, jak je to známo později ve vývoji pěstounské péče a dnes. Nýbrž kvůli panujícím společenským poměrům, které považovaly za akt dobrého mravu, aby vysoce postavení svěřili výchovu jedince do rukou jiné osoby. První naději na změnu péče o mladého jedince přináší rozvoj křesťanství. Přineslo ideje milosrdenství a lásky k bližnímu svému, které však nezměnily postavení dětí. Nezletilý byl stále vnímán z pohledu dospělé osoby, která svým zájmem projevuje velkorysost.

Změny podstatnějšího rázu pochází z období osvícenství, které si kladlo za cíl rozvoj vědy a techniky. Člověk byl v této době vnímán jako někdo, kdo potřebuje prostor pro svou realizaci a užití svobody. Z tohoto hlediska má být pojímáno i dítě, které zaujímalo místo v mnoha publikacích významných osobností této doby, například v díle Jeana Jacquese Rousseaua „Emil, aneb o výchově“. Pěstounská péče se dočkává prvního rozvoje až už z důvodu přeplněných nalezinců, či pro změnu přístupu k dítěti. Zřizování nalezinců a sirotčinců se zvýšilo, protože bylo odkládáno velké množství nelegitimních dětí. Důvodů mohlo být hned několik, jednak všeobecný rakouský zákoník vyhotovený v roce 1811 omezoval sňatky, které se staly administrativně náročné a jednak kvůli trestání přerušení těhotenství. Dále se jednalo o sociální aspekt, kdy byla žena, která si takové dítě ponechá doživotně stigmatizována. Přestože na potřeby v dětství začíná být brán větší zřetel, mladým jedincům v nalezincích se dostávalo pouze emočně chudého prostředí a dostávalo se jim zajištění pouze základních potřeb důležitých pro přežití. Jiný osud je obvykle nečekal ani v náhradní rodině, která dítě považovala pouze na levnou pracovní sílu a možnost finančního přilepšení. Děti se nacházely v otřesných podmínkách a dozor vykonával pouze místní farář, kterého zajímalo pouze, zda nalezenec žije. Pěstounská péče byla ustanovena ve všeobecném občanském zákoníku v institutu schovanství.

Panovala vysoká mortalita dětí z větší části v nalezincích, ale týkala se také dětí umístěných v náhradních rodinách.

Osvícenský absolutismus pozměnil rodinu, jakou jsme ji znali do té doby. Díky zrovnoprávnění žen a mužů v tomto období dochází ke snížení sociálního statusu muže jako hlavního živitele rodiny a zároveň se krátí čas na péči o dítě. Taktéž přichází zavedení povinné školní docházky, kdy rodina již není jediná instituce fungující ve výchově mladého jedince. Výchova dětí se z větší části přenáší na státní subjekty a důležitým aspektem se stává vzdělání. Děti, které byly nyní považovány za hodnotnější bytosti, však příchod industrializace poznamenal spíše negativně. Mladý jedinec byl hojně zneužíván k nucené práci, které se staly celospolečenským problémem, na který bylo potřeba reagovat. Tudíž se v průběhu 19. století prvně setkáváme se snahou zajištění práv a ochrany dětí. Poprvé se setkáváme s formulovanou potřebou vybudovat ucelený a organizovaný systém péče o sirotky a opuštěné děti v podobě ústavní a pěstounské péče a nastavit citlivější přístup k péči o osiřelé a opuštěné děti. Nezletilec v této době začínal být v mnoha ohledech dokonce nadhodnocován a zvýhodňován a zakotvení jeho postavení bylo díky ženevské úmluvě legislativně zajištěno. Na děti začalo být pohlíženo jako na budoucnost společnosti, kterou je potřeba chránit.

Až ve 20. století je uznáno právo na výchovu a péči dětí jako přirozený nárok a v důsledku toho na našem území vznikly okresní komise na ochranu péče o mládež a dětské domovy. Rozvíjela se pomoc ze strany soukromých subjektů v oblasti náhradní výchovy. Preferována byla výchova dětí v náhradních rodinách před výchovou ústavní. Ačkoliv byly státem rozvíjené dětské domovy, mladí jedinci zde setrvali pouze nezbytnou dobu a následně přešli do péče venkovských osad. Stěžejním byl právní institut domovského práva, tedy příslušnosti k obci, která za dítě přebírala zodpovědnost a zajišťovala dle svých možností péči v náhradních rodinách. Institut schovanství byl v období první republiky z důvodu jeho častého zneužívání rodinami k vlastnímu prospěchu zákonem č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských a vládním nařízením č. 29/1930 Sb., kterým se uvedený zákon prováděl, zrušen. Právní norma proměnila pěstounskou péči na státem kontrolovaný a garantovaný subjekt. Dozor přešel z pracovníka církve na státní subjekt a již byla brána v potaz i jiná kritéria hodnocení pěstounské péče než žití dítěte. Z důvodu značného rozvoje pěstounské péče a nabývání různých forem bylo potřeba pěstounskou péči rozdělit dle charakteru její povahy. V pěstounské péči začínalo být činných více subjektů, které se staly hlavním rysem, podle kterého se členila. Jednalo se nalezeneckou, řízenou okresními péčemi o mládež, v koloniích a soukromou.

Důkladně propracovaný a vytvořený systém pěstounské péče se kompletně zhroutil po druhé světové válce. V Československém státu se k moci dostává komunistická strana, která bagatelizovala liberální pojetí státu vládoucí v období první republiky. Došlo ke komplexnímu znárodnění a zmocnění se veškerého dění ve společnosti komunistickou stranou. Hlavní zaměření mocenské ideologie zaznamenala péče o děti a jejich výchova. Pěstounská péče byla v roce 1950 vymazána z právních předpisů a nahrazena péčí kolektivní. Zanikaly soukromoprávní subjekty a stát se stával jediným garantem péče o osiřelé a opuštěné děti. Na nezletilce bylo pohlíženo jako na nositele budoucí prosperity společnosti, který nemůže být svěřen soukromé péči. Jedinou možností individuální náhradní výchovy se stal institut poručenství a osvojení. Takto provedené změny se udržely až do roku 1975, kdy byl přijat zákon o pěstounské péči a začalo se pozvolna navracet zpět k výchově dětí v rodinném prostředí. Důvodem byla značná kritika ústavní péče. Dle významných psychologů té doby znamenala pro mladého jedince neblahé následky v podobě psychické deprivace. Přestože období kolektivní výchovy v ústavech přivodilo již v období socialismu dětem značnou frustraci a tento fakt zachycují hojné výzkumy a odborné publikace, stejně se i dnes mnoho dětí nachází v dětských domovech, diagnostických ústavech, v nařízení vyžadující okamžitou pomoc apod.

Naplněným cílem diplomové práce je poskytnutí přehledu vývoje pěstounské péče v českých zemích. Tato problematika komparovaná s vývojem přístupu k dětskému věku, který znamenal pro pěstounskou péči pomyslnou osu, po které se historický exkurz nesl a je přehledně shrnuta v tabulce v příloze č. 1.

Literatura

Monografie

ADÁMEK, Karel. Zemské sirotčí fondy. V Chrudimi: K. Adámek, 1906, s. 34. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:0b620a40-8012-11e6-ad48-005056825209>

BUBLEOVÁ, Věduna. *Historický vývoj péče o opuštěné děti. Náhradní rodinná péče: česko-slovenský časopis*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2000, 3(1), 46-51. ISSN 1212-3765.

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže: rozhledy po lidumilství v Evropě*. V Praze: Nákladem spolku Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek v komisi universitního knihkupectví Bursíka a Kohouta, 1887.

Čech: politický týdeník katolický. Praha: Antonín Schmitt, 07.02.1886, 18(30), s. [4].

GLOS, Josef. Rodinné právo. 3. dopl. vyd. Bratislava: Obzor, 1975.

HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. Pyramida. ISBN 80-7038-011-X.

HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, c1998. ISBN 80-7239-192-5.

JANDOUREK, Jan. Sociologický slovník. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. Praha: státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN: 80-04-25699-6.

KODYMOVÁ, Pavla. UNIVERZITA KARLOVA. *Historie české sociální práce v letech 1918-1948*. V Praze: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2256-9.

KODYM, Filip. *Mladá matka jak by se před porodem i v šestinedělí zachováti a dítě své v prvním jeho věku ošetřovati měla*. Praha: Svoboda, 1852.

KOTOUS, Jan, MUNKOVÁ, Gabriela a Martin ŠTEFKO. *Obecné otázky sociální politiky*. Praha: ústav státu a práva AV ČR, 2013. ISBN 978-80-87439-08-1

LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: Paseka, 2006. Fénix (Paseka). ISBN 80-7185-647-9.

LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-499-4.

LENDEROVÁ, Milena, Hana DOUŠOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. UNIVERZITA PARDUBICE. FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Díl 1, Dějiny hmotné kultury. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001. ISBN 80-7194-414-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.

MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7. MATĚJČEK, Zdeněk, Z. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

Ottův slovník naučný: *illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1909.

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

Plútarchos. *Životopisy slavných Řeků a Římanů*. Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2006.

Příruční slovník jazyka českého. V Praze: Státní nakladatelství, 1941-1943. sv. 4, s. 216. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:36d1819a-f029-4e7f-881a-fe7921de7833>

RÁKOSNÍK, J., TOMEŠ, I. *Sociální stát v Československu*. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-30-8.

SECKÝ, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. Hlavním městě v Praze a předměstích*. Praha: nakl. Pelcl, 1905.

SEDLÁČEK, Jaromír. *Rodinné právo*. Brno: Československý akademický spolek „Právník“, 1934.

SCHILLER, Jan. *Péče o děti v ČSSR*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.

SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN. ČESKO. *Občanské zákoníky: kompletní sbírka občanských zákoníků, důvodových zpráv a dobových komentářů*. Ostrava: Key Publishing ve spolupráci s The European Society for History of Law, 2012. ISBN 978-80-7418-146-7.

ŠPILÁČKOVÁ, Marie. OSTRAVSKÁ UNIVERZITA. FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ. *Česká sociální práce v letech 1968-1989: rozvedeno na příkladu Ostravy*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2016, 159 stran; 24 cm. ISBN 978-80-7464-838-0.

SMOLÍKOVÁ, Veronika. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Ostrava: Key Publishing, 2014. Monografie (Key Publishing: European Society for History of Law). ISBN 978-80-7418-218-1.

Zimní večery sociálního odboru družstva vlast. *Vlast': časopis pro poučení a zábavu*. Praha: Družstvo Vlast', 12.1909, 26(3), 265-270.

Internetové zdroje

Amalthea z.s. *Kdo vlastně byla koza Amalthea* [online]. Chrudim: Amalthea z.s., 2020 [cit. 6. 7. 2021]. Dostupné z: <https://www.amalthea.cz/kdo-vlastne-byla-koza-amalthea/>

Český statistický úřad. „Prážátka“ z Domu nalezenců. *Století statistiky* [online]. Praha: ČSÚ, 2019 [cit. 11. 5. 2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/prazatka-z-domu-nalezencu>

EPRAVO.CZ. *Historický exkurz do právní úpravy pěstounské péče*. [online]. Praha: EPRAVO.CZ, 2015 [cit. 15. 7. 2021]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/historicky-exkurz-do-pravni-upravy-pestounske-pace-95911.html>

EPRAVO.CZ. *Kdy končí normalizace? – Kauza ústavní výchovy* [online]. Praha: EPRAVO.CZ 2019 [cit. 11. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/kdy-konci-normalizace-kauza-ustavni-vychovy-109597.html>

Mgr. Miroslava Sobková. *Domovské právo* [online]. Praha: Svaz měst a obcí České republiky, 2014 [cit. 5. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.smocr.cz/cs/cinnost/bezpecnost/a/domovske-pravo>

MUDr. Eva VANÍČKOVÁ, CSc. *Deklarace práv dítěte* [online]. Praha: ICV, 2009 [cit. 9. 7. 2021]. Dostupné z: <https://icv.vlada.cz/cz/tema/deklarace-prav-ditete-63749/tmplid-560/>

SOS dětské vesničky. *Historie* [online]. Praha: SOS dětské vesničky, 2016 [cit. 23. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.sos-vesnicky.cz/o-nas/kdo-jsme/historie/>

Zákony

VI. nař. č. 29/1930 Sb., jímž se provádí zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 4. 2021].

VI. nař. č. 202/1947 Sb., jímž se provádí zákon o organizaci péče o mládež In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 4. 2021].

Zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže, Národního shromáždění. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 4. 2021].

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 4. 2021].

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 4. 2021].

Zákon č. 48/1947 Sb. o organizaci péče o mládež In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 4. 2021].

Seznam použitých zkratek

ZDVOP	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
ZOR	Zákoník č. 94/63 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Přílohy

Příloha č. 1 – Proměny pěstounské péče na našem území do roku 1989

Období	Subjekty pěstounské péče	Stručný popis doby / subjektu v souvislosti k pěstounské péči	Stručný popis poskytování pěstounské péče	Úloha státu – Právní úprava de lege lata
Starověké Řecko, Řím	Institut kojných	Ideál ženské antické řecké krásy (neslučitelnost s porodem a kojením).	Ženy za peněžní náhradu či majetkové zvýhodnění poskytovaly kojení manželkám patriciátu.	Soukromý charakter
Středověká Evropa	Institut placených kojných, chův, vychovatelek	Ideál ženské krásy. Institut kojných si dopřávala především bohatší vrstva. (Kojné chudé služebné, žijící na panství, kde sloužily)	Kojení, výchova	Soukromý charakter
Rakousko-uhersko	Kojné nové označení – pěstounky, Nalezince Sirotčince Domovské obce Stát	Ideál soucitu s druhými. Ideál pěstounky – majetná, zdravá žena, realita byla jiná – ženy chudé, zneužívání kvůli finančnímu obohacení Dozor - farář	Nemanželské/opuštěné děti zanechávány v nalezinci/sirotčince Předány do péče pěstounům do šesti let Předány do péče domovským obcím Vysoká úmrtnost	Všeobecný občanský zákoník 1811– Institut schovanství Domovský zákon Chudinský zákon

1902-1904	Zemský výbor pro děti a mládež Okresní komise pro péči o mládež	Zřizování Sirotčího fondu	Trvalá pěstounská péče Postupné přidělování jednotlivým rodinám v obci, tzv. chození po střídě Umístění do sirotčince	Občanský zákoník z roku 1811 - Institut schovanství
1908-1918	Česká zemská komise pro péči o mládež při zemské školní radě. veřejnoprávní, polooficiální soukromoprávní instituce	Ústřední komise, která zahrnuje dobrovolné pracovníky odlišných oborů (bez finanční podpory státu). Koordinuje činnost Okresních komisí péče o mládež – celkem 138 komisí.	Spravuje 15 ústavů pro mládež	
Období první republiky	- Okresní péče o mládež, - Česká zemská komise, - ústavy péče o dítě - dětské domovy.	Výkonná moc. Pěstounská péče zaujímala významné místo. Správa 24 okresních sirotčinců a 60 dětských domovů. Dozor – stát Schovanství pouze za souhlasu státu	- Nalezenecká pěstounská péče, - pěstounská péče, která byla řízená Okresními péčemi o mládež, - pěstounská péče na koloniích, - pěstounské péče na základě dohody	Zákonem č.256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských,

			soukromoprávního typu.	
Socialistické Československo 1948 - 1989	Státní Dětské domovy	Ústavní výchova Péče jiné fyzické osoby	Kolektivní výchova Svěření jedince příbuzným před péčí cizí osobou	Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
1973	Soukromá i veřejná sféra	Svěření dětí do náhradního rodinného prostředí	Individuální sociální práce Sociální práce se skupinou	zákonem č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči